

Unkarin kielipillisestä järjestelmästä ¹

Szinnyein unkarin kielipista on äskettäin ilmestynyt Suomessa jo kolmas painos.² Tämän tapauksen johdosta lienee syytä hieman kosketella tämän hyödyllisen yliopisto-opintojen apuneuvon yli 70-vuotista historiaa, sen merkitystä Unkarin kielipillisessä kirjallisuudessa, Szinnyein muodostamaa kielipillistä järjestelmää sekä muutamia unkarin deskriptiivisen kielipin peruskysymyksiä.

I. Nyt ilmestynyt kolmas painos on pääpiirteissään muuttamaton manul-jäljennöspainos toisesta painoksesta³, lukuunottamatta Unkarin Tiedeakatemian oikeinkirjoitusohjesääntöön⁴ perustuvia pienehköjä muutoksia, muutamia suomenkielisiin selityksiin tehtyjä täydennyksiä ja korjauksia, *dz:n* ja *dzs:n* palauttamista unkarin konsonanttien luetteloon, pykälissä 51–53 käytännöllisistä syistä suoritettua uudelleenjärjestelyä sekä paria lauseoppiin tehtyä pienehköä lisäystä. Toinen painos oli vuorostaan muuttamatta jäljennetty ensimmäisestä⁵, lukuunottamatta tekijän kieliooppiosaan tekemiä vähäisiä korjauksia, kuten alkulauseesta käy ilmi. Huomattava muutos on kuitenkin se, että tekijä on tästä painoksesta jättänyt kielihistorialliset huomautukset pois. Tavaltaan tämä toinen painos olikin kokonaan uusi kirja, sillä kieliooppiosa ilmestyi nyt ensi kertaa erillisenä teoksena. Ensimmäiseen painokseen sisältyvän M. Kivekkään toimittaman »Lukemiston» ja »Sanaston» asemesta kustantaja julkaisi uuden erillisen unkarin lukukirjan⁶ vedoten siihen, että edellinen oli vanhentunut.

¹ Tässä kirjoituksessa esitetyt näkökohdat perustuvat niillä unkarin kielen luennoilla saavuttamiini kokemuksiin, jotka olen pitänyt Tarton (1936–1941), Helsingin (1942–1944) ja Upsalan (1949/50–1950/51) yliopistoissa vieraskielisille kuulijoille Szinnyein kieliooppien pohjalla. Tekstin suomentamisesta ja terminologian muokkaamisesta suomenkieliseen asuun olen kiitollisuudenvelassa professori Osmo Ikolalle (Turku), joka hyväntahtoisesti suoritti tämän työn lukuvuonna 1950/51 Upsalassa.

² Unkarin kielioppi. Kirjoittanut J. Szinnyei. Kolmas painos. Helsinki 1950. 101, (3) s. (= SKST 132).

³ Unkarin kielioppi. Kirjoittanut J. Szinnyei. Toinen painos. Helsinki 1933. 101, (3) s. (= SKST 132).

⁴ A magyar helyesírás szabályai. Nyolcadik, javított és bővített kiadás. Budapest, M. T. Akadémia 1940.

⁵ Unkarin kielen oppikirja. Toimittaneet Joos. Szinnyei ja Matti Kivekäs. Helsinki 1912. 207, (2) + 114 s. (= SKST 132). | Arvostelu: A. Horger, MNy 9 (1913): 41–43.

⁶ Gy. Lakó, Unkarin lukemisto. Helsinki 1940. 271 s. (= SKST 216).

V. 1912 ilmestynyt J. Szinnyein ja M. Kivekkään Unkarin kielen oppikirja tunnetaan nykyään yleisesti Szinnyein suomenkielisen unkarin kieliopin ensimmäisenä painoksena, mutta — kuten tutkijat hyvin tietävät — se ei kuitenkaan ole Szinnyein ensimmäinen tämántapainen teos. Sen edeltäjä on nimittäin se käytännöllisluonteinen unkarin oppikirja, jonka Szinnyi v. 1880 julkaisi yhdessä Antti Jalavan kanssa ja joka sen jälkeen yli kolmen vuosikymmenen ajan levitti tietoa unkarin kielestä Helsingin yliopistossa ja muualla Suomessa.¹ Tämä hyödyllinen, rikassisältöinen ja hyvin kokoonpantu oppikirja sisältää käytännöllisen osan (I), systemaattisen kieliopin (II), lukemiston (III), unkarilais-suomalaisen ja suomalais-unkarilaisen sanaluettelon (IV) sekä »Suomalaisten harjoituskappalten awaimen» (V). Käytännöllinen osa — joka muodostaa kirjan pääosan — jakautuu neljäänkymmeneen lukuun. Kirja seuraa induktiivista menetelmää ja sisältää runsaasti hyvin valittuja kieliopillisia esimerkkejä ja tekstikappaleita. Siinä noudatetut kieliopipedagogiset periaatteet vastaavat nykyajankin vaatimuksia. Käytännöllistä osaa voisi — mainitakseni esimerkin uudemasta käytännöllisluonteisesta kieliopillisesta kirjallisuudesta — kokoonpanoltaan ja pedagogiselta metodiltaan parhaiten verrata Rosenqvistin saksalaiseen suomen kielen oppikirjaan.² On vahinko, että tämän osan sisältämä aineisto jäi pois oppikirjasta, kun se v. 1912 julkaistiin uudessa asussa. Hieman korjailtuna ja uudelleen muovailtuna olisi tekstiosasta voinut tulla varsin hyödyllinen johdanto uuteen lukemistoon. Samalla olisi saatu poistetuksi alkeisopetukseen soveltuvan tekstiaineiston puute, joka vielä nykyäänkin haittaa unkarin kielen yliopisto-opetusta ja -opiskelua.

Tämä käytännöllisen oppikirjan radikaalinen uudistaminen — oppikirjasta systemaattiseksi deskriptiiviseksi kieliopiksi ja lukukirjaksi — tapahtui kustantajan, SKS:n, aloitteesta. Seuran arkistosta löytyisi varmaan yksityiskohtaisempi perustelu tälle toimenpiteelle, mutta tällä kertaa tyydyn vain mainitsemaan Magyar Nyelvissä julkaistun asiaa koskevan tiedonannon³, jonka mukaan »Seura kehotti József Szinnyeitä valmistamaan painokuntoon uuden painoksen, joka kokoonpanoltaan (systemaattinen kielioppi, krestomatia, sanasto) olennaisesti eroaisi vanhasta. Ei pidettäisi tarpeettomana sitäkään — jatkuu tiedonanto — että Szinnyein kirja samanaikaisesti ilmestyisi myös saksankielisenä; sillä tieteentkin kannalta pätevää, saksaksi kirjoitettua unkarin kielioppia on jo kauan kaivattu». Uudelleen muokkaamisen päämääräksi asetettu systemaattinen kielioppi ilmestyikin kolmen vuoden kuluttua, v. 1912, mainitun Szinnyein ja Kivekkään oppikirjan muodossa. Vielä samana vuonna ilmestyi myös kieliopin saksankielinen laitos.⁴ Vaikka

¹ Unkarin kielen Oppikirja. Tohtori J. Szinnyi'ltä ja Antti Jalavalta. Helsingissä 1880. 303 + 20 s. (= SKST 61). | Arvostelu: A. G[enetz], Valv. 1881: 69—72.

² A. Rosenqvist, Lehr- und Lesebuch der finnischen Sprache. Leipzig 1925, ²1934, ³1943.

³ MNy 5 (1909): 426.

⁴ Josef Szinnyi, Ungarische Sprachlehre. Berlin—Leipzig 1912. 129 s. (= Sammlung Göschen 595). | Arvosteluja: A. Horger, MNy 9 (1913): 41—43.; E. Lewy, KSz 17 (1916—1917): 199—224.; K. B. Wiklund, Le Monde Oriental 6 (1912): 166—167.

näissä kahdessa kieliopissa noudatettu järjestelmä on aivan sama, ei niitä kuitenkaan voi katsoa pelkiksi saman teoksen erikieliseksi painoksiksi, sillä esimerkeissä, niiden järjestelyssä ja aineiston selityksissä on, ennen kaikkea äänne- ja lauseopin alalla, huomattavia eroja, jotka vastaavat suomalaisen ja saksalaisen lukijan kieliopillisia esitietoja.

Tämän Szinnyein teoksen merkitys ei rajoitu vieraskieliseen unkarin kieliopin kirjoitukseen, vaan se sisältää melkoisesti uutta myös unkarin deskriptiivistä kieliopillista järjestelmää ajatellen. Jo aikaisemmin, v. 1880 ilmestyneen unkarin kielen oppikirjan valmistumisen aikoihin Szinnyei oli kouluoppikirjoissaan antanut unkarin kielestä induktiivisen¹ ja kieliopillisen esityksen² sekä karakteristiikan³, mutta nämä oppikirjat eroavat kuitenkin järjestelmältään, aineistoltaan ja esitystavaltaan v. 1912 ilmestyneistä saksan- ja suomenkielisistä kieliopeista. Viimeksi mainituissa hän piti silmällä paitsi yliopisto-opetuksen myös tutkimuksen tarpeita ja halusi kielen tutkijoita varten esittää unkarin kielen tieteellisen järjestelmän.

Pyrkimykset systemaattiseen esityksen antamiseen unkarin kielestä juontavat juurensa, kuten tunnettua, 1500-luvun ensi puoliskolta, jolloin ilmestyi János ERDŐSI-SYLVESTERIN kielioppi.⁴ 1600-luvulta mainittakoon tältä alalta kirkon miehet Albert SZENCI-MOLNÁR, István GELEJIKATONA, György KOMÁROMI-CSIPKÉS, Pál PERESZLÉNYI, Pál KÖVESDI ja István SZŐNYI-NAGY sekä heidän laatimansa kieliopit.⁵ 18. vuosisadalla ilmestyneet MELIBOEUKSEN⁶ (= Mátyás BÉLIN), Mihály ADAMI'n, Ferenc VERSEGHYN, György KALMÁRIN, József MÁRTONIN, Sámuel GYARMATHYN ja Pál BERECSZÁSZI-NAGYIN vastaavanlaiset teokset sisältävät osaksi vielä nykyäänkin siellä täällä pätevää kieliopillista aineistoa, mutta ensimmäinen laaja aineskokoelma on peräisin 1800-luvun alusta ja liittyy RÉVAIN nimeen sisältyen hänen latinankieliseen kielioppiinsa.⁷ Vaikka Révain teoksessa on paljon käyttökelpoista

¹ József Szinnyei, *Iskolai magyar nyelvten mondattani alapon I—II. I: A középiskolák első osztálya számára. Budapest 1884, 191926. II: A középiskolák második osztálya számára. Budapest 1884, 191917.*

² József Szinnyei, *Rendszeres magyar nyelvten a középiskolák harmadik osztálya számára és magánhasználatra. Budapest 1885, 191926.*

³ József Szinnyei, *A magyar nyelv rendszere rövid előadásban. A középiskolák felsőbb osztályai számára és magánhasználatra. Toisesta painoksesta (1897) alkaen: A magyar nyelv. Budapest 1887, 191929; uudelleen julkaistuna: A magyar nyelv. Budapest, Magyar Szemle Társaság 1929 (= A Magyar Szemle Kincsestára 2).*

⁴ *Grammatica Hungaro Latina in usum puerorum recens scripta Ioanne Sylvestro Pannonio autore. Neanesi (= Újsziget) 1539. Ilmestynyt toisena painoksena teoksessa: F. Kazinczy, Magyar régiségek és ritkaságok I. Pest 1808. Kolmas painos teoksessa: F. Toldy, Corpus grammaticorum. Pest 1866.*

⁵ Nämä on julkaissut Ferenc Toldy teoksessa: *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum. / A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsüig. Pest 1866 Geleji-Katonasta ks. vielä: Simonyi, NyF 30 (1906).*

⁶ Meliboeus, *Der ungarische Sprachmeister. Pozsony—(Pest, Buda, Kolozsvár) 1729, 181829; Magyar grammatika etc. Buda 1781, 181815. Toisista ks. I. Sági, A magyar szótárak és nyelvtenok könyvészete. Magyar Könyvszemle 29 (1922): 92—94, 136—137.*

⁷ *Elaboratio Grammatica Hungarica. Ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque linguarum adminiculis locupletius illustrata I—III.*

aineistoa ja vaikka monet nykyäänkin pätevät jaoittelut liittyvät hänen nimeensä, niin hänen kieliopillinen järjestelmänsä kuitenkin on kauttaaltaan vanhentunut, koska se, samoin kuin edellisissäkin yrityksissä, rakentuu latinan kieliopin järjestelmän ja jaoittelujen pohjalle.

Vertailevan suomalais-ugrilaisen kielihistorian pohjalle rakentuvien järjestelmien sarjan aloittaa Szende (Anselm Mansvet) RIEDL 1800-luvun puolivälissä kieliopillaan¹, jotka ovat paljon edellä tieteen silloisesta kehitysasteesta, ja tätä menestyksellisesti aloitettua työtä jatkaa József SZVORÉNYI.² Historiallis-vertailevan koulukunnan periaatteisiin ja menetelmiin perustuva nykyaikainen aineisten keruu- ja järjestelytyö liittyy Zsigmond SIMONYIN³, József BALASSAN⁴, Gábor SZARVASIN⁵ ja József SZINNYEIN (mainitut koulukieliopit) sekä Magyar Nyelvőrin ja Magyar Nyelvin avustajakunnan nimiin. Unkarin kieliopillisen kirjallisuuden runsautta kuvaa se, että Ságin bibliografinen teos⁶ luettelee vuosien 1527–1921 väliseltä ajalta 661 itsenäisinä kirjoina ilmestynyttä kieliopillista julkaisua. Suuri osa niistä on kuitenkin koulukielioppeja, ulkomaalaisia varten kirjoitettuja oppikirjoja ja oikeakielisyysjulkaisuja. Tieteellisten kielioppien lukumäärä on saman lähteen mukaan⁷ vuosien 1770–1915 välisenä ajanjaksona 50.

I–II osa: Pest 1803–1805,²1806; III osa: ed. Zs. Simonyi, Budapest, M. T. Akadémia 1908.

¹ A. M. Riedl, *Magyarische Grammatik*. Wien 1858. | Arvostelu: P. Hunfalvy, *Magyar Nyelvészet* 3 (1858); – Magyar hangtan. Praga–Leipzig 1859; – Magyar nyelvtan. Pest 1864. | Arvostelu: P. Hunfalvy, *NyK* 3 (1864): 255–276. Ilmestynyt myös nimellä *A magyar nyelvrendszer alapvonalai*; ks. *Mutatvány a magyar nyelvrendszer alapvonalaiból. Magyar Nyelvészet* 4 (1859).

² József Szvorényi, *Magyar nyelvtan tanodai és magánhasználatra*. Pest 1861, Budapest 1876. | Arvostelu: P. Hunfalvy, *Magyar Nyelvészet* 6 (1861). – *Kisebb magyar nyelvtan I–II*. – I: Szótan. Pest 1865,⁸1886. II: Mondattan. Pest 1865,⁸1885. Ks. E. Kalmár, *NyK* 23 (1893): 115–119.

³ Zsigmond Simonyi, *Magyar nyelvtan mondattani alapon I–II*. I: Budapest 1877,⁸1881; II: Budapest 1878,⁷1896. – *Rendszeres magyar nyelvtan*. Budapest 1879,⁸1896. – *A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete I–III*. Budapest 1881–1883. *A magyar névragozás*. *Nyr* 14 (1885): 246–252, 289–296, 337–344, 385–389, 433–442, 481–488, 529–537; 15 (1886): 1–4, 433–441, 481–487, 529–538. – *A magyar határozók I–II*. Budapest 1888–1895. – *A magyar szótók*. Budapest 1888. – *Zs. Simonyi–J. Balassa, Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon I. Magyar hangtan és alaktan: Második rész. Alaktan*. 211–734. Budapest 1895 (lyh. TMNy). – *A magyar nyelv I–II*. Budapest 1889,²1905. – *A magyar szórend*. *Nyr* 31 (1902): 57–61, 121–129, 180–186, 233–241, 289–301, 359–379, 424–441, 473–496. *Erip*. Budapest 1902 (= NyF 1) – *Magyar nyelvészet*. Budapest 1905. – *Die ungarische Sprache*. Strassburg 1907. – *A jelzők mondattana*. Budapest 1914. – *Magyar mondattan*. Käsikirjoitus. Budapest, M. T. Akadémia. Ks. vielä *Nyelvőrkalauz* 1–25: 17–19. Budapest 1898.

⁴ József Balassa, *Rendszeres magyar nyelvtan*. Budapest 1902, 1908. – *Kis magyar nyelvtan I–II*. I: Budapest 1900,³1907. II: Budapest 1901,³1908. – *A magyar nyelv*. Budapest 1899,²1909. – *Zs. Simonyi–J. Balassa, Tüzetes magyar nyelvtan mondattani alapon I. Magyar hangtan és alaktan: Első rész. Hangtan*. 210 s. Budapest 1895. Ks. vielä *Nyelvőrkalauz* 1–25: 2–3. Budapest 1898.

⁵ Gábor Szarvas, *A magyar igeidők*. Budapest 1872. Ks. vielä *Nyelvőrkalauz* 1–25: 20–22.

⁶ István Sági, *A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete*. *Magyar Könyvszemle*. Új folyam. 18 (1920–1921): 96–116; 19 (1922): 72–156. (Budapest 1921–1922). *Erikoisp*. Budapest 1922 (= *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 18).

⁷ *Magyar Könyvszemle* 19 (1922): 136–140.

Ryhtyessään suomen- ja saksankielisissä oppikirjoissaan luomaan uutta kieliopillista järjestelmää pyrki Szinnyei oikeastaan soveltamaan eksaktiin kieliopilliseen järjestelmään niitä tuloksia, joita oli 1870-luvulta alkaen kielitieteellisissä erikoistutkimuksissa ja koulukieliopieissa¹ saavutettu. Szarvasin, Simonyin, Balassan jne. ja Magyar Nyelvörin kirjoittajien teoksissa ja artikkeleissa sekä muussa kielihistoriallisessa kirjallisuudessa kerääntyi unkarin deskriptiivisen kieliopin tarpeisiin hyvin runsaasti aineistoa, ja niissä jo oikeastaan muovautui unkarin nykyinen kieliopillinen järjestelmä ja jaoittelut. Mutta vasta mainituissa kahdessa Szinnyein kieliopissa se ensi kerran esitettiin sellaisena yhtenäisenä ja selvänä järjestelmänä, ellei oteta lukuun mainittuja koulukielioppeja. Szinnyei itse tuskin harjoitti aineisten keruuta deskriptiivistä kielioppia varten enempää kuin hänen koulukielioppinsa edellyttivät. Hän omisti kaiken mielenkiintonsa unkarin kielihistorialle ja suomalais-ugrilaiselle vertailevalle tutkimukselle, mutta on selvää, että sekä hänen omansa että Budenzin kielihistoriallinen ja vertaileva tutkimustyö vaikutti Magyar Nyelvhasonlításin (1896, 1927) ja Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanan (1884—1894) välityksellä suuresti myös unkarin kieliopillisen järjestelmän muodostumiseen.

Silmäilkäämme nyt Szinnyein oppikirjojen valossa hieman lähempää muutamia tämän deskriptiivisen järjestelmän luonteenomaisia piirteitä ja peruskysymyksiä.

II. Unkarin äänneopin piiriin kuuluvien ilmiöiden deskriptiivisessä käsittelyssä tulevat kysymykseen äänneistö, sen merkitsemiseen käytetty kirjaimisto, äänneistön ja kirjaimiston väliset suhteet, sana- ja lausepainotukseen ja puhetahtien muodostamiseen liittyvät kysymykset, edelleen assimilaatio- ja yhteensulaumisilmiöt sekä paradigmassa esiintyvät historialliset äänneilmiöt. Unkarin äänneistöä ja siihen liittyviä foneettisia kysymyksiä on Balassan perustavan työn² jälkeen käsitelty Gomboczin³, Horgerin⁴, ja Lazicziusen⁵ kokonaisesityksissä ja kir-

¹ Tarkoitetaan seuraavia kielioppeja: J. Szvorényi (Pest 1865), S. Imre (Debrecen 1862, 1874), Zs. Simonyi (Budapest 1877—78, 1879), J. Szinnyei (Budapest 1884, 1885), E. Kalmár (Budapest 1893—1894, 1901), I. Halász (Budapest 1895—96), J. Balassa (Budapest 1899, 1900—1901, 1902), L. Négyessy (Budapest 1900—1902, 1903), L. Komáromy (Budapest 1903).

² József Balassa, A phonetika elemei, különös tekintettel a magyar nyelvre. Budapest 1886. Toinen painos: Magyar fonetika. Budapest 1904. — Kis magyar hangtan. Budapest 1905. — TMNy: Hangtan. 210 s. Budapest 1895. — A magyar nyelv hangjai (Budenz Album: 96—106. Budapest 1884).

³ Zoltán Gombocz, Magyar fonetika. Hektogr. Budapest 1925 (= Magyar történeti nyelvtan II. Hangtan 1.). — Magyar palatogrammok. NyK 38 (1908): 193—204. — A magyar hangok időtartamáról. Nyelvtudomány 2 (1908—1909): 93—100. — Fonetikai kérdések. MNy 25 (1929): 331—337. — A. E. Meyer—Z. Gombocz, Zur Phonetik der ungarischen Sprache. Le Monde Oriental 2 (1907—1908): 122—187.

⁴ Antal Horger, Általános fonetika, különös tekintettel a magyar nyelvre. Budapest 1929. — A hangrendi párhuzam. MNy 23 (1927): 127—138. — A hangrés megszűntetésének kérdéséhez. MNy 25 (1929): 252—258. — Mi az affrikáta. MNy 31 (1935): 210—218. — A vegyes zárhangok kérdéséhez. MNy 32 (1936): 100—103, 259—260. — A *tl* ej *dl* hangképleték. MNy 33 (1937): 112—114. — Egy ismeretlen magyar hangtörvény. Nyr 39 (1910): 289—299, 337—343, 385—397; 40(1911): 8—19, 57—64. Erip. Budapest 1911 (= NyF 65).

⁵ Gyula Laziczius, Az affrikáta vita. MNy 33 (1937): 76—82; — A zöngés *h* kérdése. MNy 33 (1937): 305—310.

joituksissa. Lisäksi on uudempina aikoina ilmestynyt lukuisia hyviä erikoistutkimuksia unkarin foneettista ilmiöistä, osaksi kansankielen tutkimusten yhteydessä. Tyydyn tässä mainitsemaan esimerkkinä paitsi lueteltuja vain Csűryn, E. Bakón, L. Hegedűsin ja A. Sovijärven toiminnan tällä alalla sekä Magyar Nyelvin palstoilla vv. 1935—1937 suoritettua, asioita selventävän affrikaattaväittelyä.

Koska unkarin — samoin kuin useiden muiden kielten — oikeinkirjoituksessa sama merkki voi edustaa useita äännteitä ja toisaalta samaa äännettä voidaan merkitä useilla tavoilla, on oikeinkirjoitusjärjestelmän yhteydessä lueteltava merkkien kaikki mahdolliset, myös ns. kombinatoriset äännearvot pedagogisten näkökohtien perusteella, vaikka assimilaatio- ja yhteensulaumisilmiöitä käsitelläänkin vielä erikseen äänneilmiöinä. Niinpä merkeillä *b, c, cs, d, dz, e, f, g, gy, h, j, k, l, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs* voi assosiativisten jm. äänneilmiöiden johdosta olla toisenlainenkin äännearvo kuin se, jota ne alkuaan edustavat. Toisaalta on äännteistön tuntemus tärkeä merkintätavoista riippumattakin, toisaalta myös näiden äännteiden kaikkien mahdollisten merkintätapojen tuntemus. Valaisevan ja yksikohtaisen esityksen näistä seikoista löydämme Gomboczin fonetiikasta. Esim. *b*-äännettä merkitään hänen mukaansa seuraavilla eri tavoilla: *b* (*kabát, ablak*), *bb* (*jobbra, többnek*), *p* (*csapda*), *pp* (*egy csepp zsír*), *bd* (*dobd meg*), *pd* (*csapd meg*), *bj* (*ne dobj meg*), *pj* (*csapj meg*).¹ Szinnyein käsittelytavan lähtökohtana on vain kirjaimisto, ja useampien äännearvojen olemassaoloon hän viittaa ainoastaan *j:n, h:n* ja *e:n* kohdalla, paitsi että hän myöhemmin käsittelee näitä ilmiöitä kuitenkin erikseen konsonantinmuutosten ja -vaihtelujen kohdalla (§§ 13—18). Oppikirjassa ei ollenkaan mainita (dentilabiaalista) *m*:ää bilabiaalisen rinnalla, vaikka edellinen voi esiintyä sanan sisälläkin luonnollisessa asemassa (*hamu: hamvas*) paitsi kombinatorista asemaa (*somfa, számvetés, szánva*).

Szinnyei kannatti alusta alkaen varauksettomasti umpinaisen *e:n* (ë) hyväksymistä yleiskielen äänneeksi, ja kaikissa kielioppiensa painoksissa hän käsittelee sitä yleiskielen vokaalina, vaikka mielipiteet tässä kysymyksessä ovat aikojen kuluessa hajaantuneet.² Tähän liittyy myös kysymys ö-ääntämyksen leviämisestä, kuten seuraavat yleiskielen rinnakkaismuodot osoittavat: *felett ~ fëlëtt ~ fölött, fenn ~ fënn ~ fönn, megett ~ mëgëtt ~ mögött, megül ~ mëgöl ~ mögül, fed ~ fëd ~ föd, kell ~ këll ~ köll, ser ~ sër ~ sör, becsületes ~ bëcsületës ~ böcsületës ~ böcsületes*. Tätä seikkaa Szinnyei ei käsittele erikoisena yleiskielen ilmiönä, mutta postpositioita koskevassa luvussa (66 §) hän kuitenkin luettelee mainitut rinnakkaismuodot. V. 1880 ilmestyneessä oppikirjassaan sekä unkarinkielisessä kieliopissaan hän mainitsee *dz:n* ja *dzs:n* unkarin konsonanttien joukossa, mutta on jättänyt ne pois 1912:n saksalaisesta sekä 1912:n ja 1933:n suomalaisista laitoksista. Simonyi ja Balassa mainitsevat *dz:n*

¹ Gomboczin mainittu teos s. 43.

² József Szinnyei, *A zárt é.* Nyr 21 (1892): 501—502. Kysymyksen nykyisestä vaiheesta ks. vielä J. Béla Nagy, *Köznyelvi kiejtésünk.* MNy 37 (1941): 82—94.

ja *dzs:n* koulukieliopissaan ja TMNy:issa, samoin V. Tolnai.¹ Gombocz käsittelee fonetiikassaan näitä äännteitä »konsonantidiftongien» joukossa *c:n* ja *cs:n* soinnillisina vastineina ja mainitsee seuraavat esimerkit: (*dz*) *brinda*, — *tánca*, *tánczene*, *pénzben*, *metszd meg*, — (geminaatta) *edz*, *pedz*; — (*dzs*) *dzsida*, *findza*, *lándzsa*, — *kiálts be*, *kulcsba*, *tartsd meg*.

Painotusopissa on suuri merkitys sanapainotuksella, mutta varsinkin puhetahti- ja lausepainotuksella. Musikaalinen korko, etenkin kysymyslauseissa, on unkarissa tärkeä ja monimutkainen ilmaiskeino. Tämän ilmiön juuria voidaan seurata jopa ugrilaisiin kieliin asti.² Tällä alalla on uudempina aikoina, TMNy:in tähän kuuluvan aineiston (ss. 32—36) ilmestymisestä lähtien, suoritettu yleis- ja kansankielisen aineiston pohjalla huomattavaa tutkimustyötä.³ Szinnyeï koskettelee koko tätä kysymyskompleksia vain ohimennen korkoa koskevassa luvussa, puhetahti-ilmiön yhteydessä; hän ei esitä riittävää aineistoa ainoastakaan kysymyksestä. Puhetahti-ilmiö on mielestäni unkarin äänneopin tärkeimpiä kysymyksiä, sillä se auttaa ymmärtämään assosiatiivisia äänneilmiöitä sekä ääntämiseen ja sanajärjestykseen liittyviä kysymyksiä. Puhetahti-ilmiön, tarkemmin sanoen puhetahtitavutuksen ydin on se, että sanat puhetahdissa menettävät itsenäisyytensä ja hallitsevaksi kokonaisuudeksi tulee merkitystekijöistä riippuva puhetahti erikoisine painotuksineen (puhetahtipainotus) ja erikoisine tavutuksineen (puhetahtitavutus). Puhetahtitavutus pyrki vokaalien ja konsonanttien tasapuoliseen jakoon, niin että jokainen puhetahdin sisäinen puhetahtitavu alkaa konsonantilla ja päättyy vokaaliin tai yhteen konsonanttiiin. Viimeksi mainitussa tapauksessa puhetahdin loppukonsonantti assimiloituu selvien sääntöjen mukaan soinnillisuuden tai muodostumispaikan suhteen seuraavan puhetahtitavun alkukonsonantin mukaiseksi (regressiivinen assimilatio). Viimeksi mainittu konsonantti on siis assimilaaation lähtökohtana. Esimerkiksi lauseessa *kaptam öt darab kenyeret* (sain viisi leipää) on sanojen tavallinen tavutus *kap-tam|öt|da-rab|ke-nye-ret*, mutta puhetahtitavutus on seuraava: *kap-ta-m_öd-da-rap ke-nye-ret*. Kolman-

¹ Vilmos Tolnai, La langue hongroise. Revue des études hongroises 7 (Paris 1929): 171.

² Ks. allekirjoittaneen Az egyszerű mondat fajai az északi osztják nyelvben: A kérdő mondat. Debrecen 1932 (= Acta Classis I. Soc. Scientiarum Debrecinensis 5 : 3) Ks. vielä A. Klemm, Magyar történeti mondat: 16—17. Budapest 1928—1942 (= MNytK 2 : 6); L. Knöpfler, Nyr 65 (1936): 98.

³ József Balassa, Hangsúly a magyar nyelvben. NyK 21 (1887—1890): 401—434. — Id., Az 'énekő hangsúly'. Nyr 19 (1890): 70—73. — Zoltán Gombocz, A mondat zenei hangsúlyáról. Uránia 8 (Budapest 1907): 129 —. — Vilmos Tolnai, Adatok a magyar hanglejtéshez. MNy 11 (1915): 51—59, 108—116, 152—156. — Bálint Csúry, A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái. MNy 21 (1925): 1—21, 159—175, 247—254; 22 (1926): 106—110. — Id., Szóhangsúly-eltérés a magyar népnyelvben. MNy 35 (1939): 213—214. — Id., A mondathanglejtés. Debreceni Szemle 9 (Debrecen 1935): 105—119. — Revue des revues littéraires et scientifiques hongroises de l'année 1935: 114. (Budapest 1937) — Id., A székely és csángó mondat-hanglejtés. MNy 26 (1930): 249—254. — Id., Die Satzmelodie im Ungarischen. Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa 1 (1937). — Id., Hanglejtés. Nyr 48 (1919): 71—73. — Gyula Laziczius, A magyar hangsúly és hanglejtés dolgában. MNy 35 (1939): 173—176.

nessa tavussa on liaison, kolmannen ja neljännen sekä viidennen ja kuudennen tavun rajalla regressiivinen assimilaatio. Liaison, so. se ilmiö, että kahden vokaalin välinen konsonantti puheessa aina kuuluu jälkimmäiseen tavuun, on unkarissa yhteydessä puhehtipainotuksen ja puhehtitavutuksen kanssa. Esimerkki liaisonista: *az a-pám* 'isäni', *azt az em-bert* 'sitä ihmistä' (tavallinen tavutus), puhehtitavutus: *a-z_a-pám*, *asz-t_a-zem-bert*. Jos kahden vokaalin välissä on kaksi konsonanttia, niin tavutuksessa toinen liittyy toiseen, toinen toiseen vokaaliin, geminaatta ääntyy kahdella artikulaatiolla, kolmen konsonantin yhtymässä taas keskimäinen jää pois tai artikuloituu heikosti. Esim. *t*, *d*, *j* jäävät aina ääntymättä. Tätä ilmiötä on unkarilaisessa kielitieteessä tapana nimittää *elisioksi*: *azt mondta* : *asz-mon-ta* > *aszonta* 'hän sanoi näin', *várj csak* : *vár-csak* 'odota vain', *kertbél* : *ker-bél* 'puutarhasta', *mindnyájan* : *miny-nyá-jan* 'kaikki'. Puhehtitavutuksen yhteyteen kuuluu myös hiatus-tatäyttävä *j*. Jos puheahdissa kaksi vokaalia joutuu vierekkäin, niin tavutuksessa jälkimmäinen tavu jäisi ilman alkukonsonanttia. Tämän puutteen poistamiseksi muodostuu tavunalkuisen konsonantin korvaukseksi tavun eteen *anorgaaninen j*-äänne, esim. *házaím* > *há-za-(j)ím* '(useat) taloni', *fiáím* > *fi-(j)a-(j)ím* '(useat) poikani'. Virkkeessä *Az a véleményük, hogy az ország urinak mindent meg kell tenniük az emberek boldogulásáért, ha az általános gazdasági helyzet is elősegíti ezt mint kedvező körülmény* 'Heidän mielipiteensä on se, että maan herrojen pitää tehdä kaikkensa ihmisten onnellistamiseksi, jos yleinen taloudellinen tilakin edistää sitä suotuisana asianhaarana' on puhehtitajako ja -tavutus seuraavanlainen: *A-z_a vé-le-mé-nyük*, | *ho-gy_a-z_or-szá-g_u-ra-(j)i-nak* | *min-dent* ✓ | *mek←kell* ✓ | *ten-ni-(j)ök_a-z_em-be-reg* ← | *bol-do-gu-lá-sá-(j)ér(t)*, | *ha (j)a-z_ál-ta-lá-nozs* ← | *gaz-da-sá-gi hely-ze-t_ís_e-lő-se-gi-ti (j)eszt* ✓ | *mint* ✓ | *ked-ve-ző kö-rül-mé-ny*. Merkki $_$ tarkoittaa liaisonia, \rightarrow regressiivistä assimilaatiota, (j) anorgaanista hiatus-tatäyttävää *j*-tä, ✓ elisiota tai löyhää artikulaatiota ja | puhe- eli lausetahdinraja.

Assimilatoriset äänneilmiot ja -vaihtelut on Szinnyein vieraskielisissä kieliopissa esitetty hyvin. Elisiota, hiatus-*j*-tä ja liaisonia hän kuitenkin ei mainitse. Tieteellisen esityksen assimilaatiosta löydämme Gomboczin fonetiikasta; se on lyhyt, mutta valaiseva yleiskatsaus. Puhehtitavutuksen suureen merkitykseen hän kuitenkin ei kiinnitä huomiota. Hyvää, mutta jossakin määrin puutteellista aineistoa sisältää myös TMNy:in tätä seikkaa koskeva osa (ss. 29–36), ja lisäksi on eräässä Simonyin aikaisemmassa saman alan tutkimuksessa melkoisesti aineistoa assimilaatioilmiöistä.¹

III. Paradigmaattiset historialliset äänneilmiot eivät oikeastaan kuulu deskriptiivisen äänneopin piiriin. Niiden ydin on se, että nomini- ja verbiparadigmoissa, jotka ovat luonteeltaan agglutiinattivisia, esiintyvät nomini- ja verbivartalot eräiden päätteiden, tunnusten ja johdinten edellä vanhemmassa, toisten edellä taas myöhäisemmässä, muuttu-

¹ Zsigmond Simonyi, A mássalhangzók hasonulása a magyarban. NyK 14 (1878): 71–94.

neessa äänneasussa, esim. *hal* 'kala', yks. dat. *hal-nak*, mon. nom. *hala-k*; *ló* 'hevonen', yks. dat. *ló-nak*, mon. nom. *lova-k*. Näissä sanoissa on vartalon vanhempi muoto *hala-*, *lova-*, ja vanhemmat, ns. *p r i m ä ä r i s e t p ä ä t t e e t* ja tunnukset liittyvät tähän vartalomuotoon, joka tuona aikana oli samalla nominatiivimuoto. Sittemmin tapahtui nominatiivissa velton ääntämisen ja muiden syiden johdosta kulumista: **hala* > *hal*: *hal-*, **lova* > *lov*: *lov-*, jälkimmäisessä paradigmassa vielä lisäksi muutos *ov* > *ou* > *ó*: *ló*: *ló-*. Myöhemmin syntyneet ns. *s e k u n d ä ä r i s e t p ä ä t t e e t*, johtimet ja tunnukset liittyivät sitten tähän muuttuneeseen uuteen nominatiivimuotoon kuten uuteen vartalomuotoon. Näin syntyvät *hala-k*, *lova-k* muotojen rinnalla sellaiset äänneasultaan muuttuneet paradigmamuodot kuin *hal-nak*, *ló-nak*. Näissä on vartalomuoto *hal-*, *ló-* myöhäsyntyinen ja toisaalta päätte *-nak* luonteeltaan sekundaarinen. Nämä historialliset vartalomuodot, joita voi olla kaksi tai useampia, esiintyvät kielen nykyisessä elämässä rinnakkain paradigman muotosarjassa, ja ensi silmäyksellä tämä ilmiö voi näyttää paradigmaattiselta äännevaihtelulta, mutta sellaisesta ei ole kysymys. Tähän kuuluvat jo mainittujen lisäksi vielä seuraavat tyypit: *tél* 'talvi' < *tele-t*, *tele-k* ~ *téle-n* ~ *tél-ben*; *nyár* 'kesä' < *nyara-t*, *nyara-k* ~ *nyáro-n* ~ *nyár-ban* (sisävokaalinen *é* < *e*, *á* < *a* + vartalon loppuvokaali ~ Ø); *bokor* 'pensas' > *bokro-t*, *bokro-k*, *bokro-n* ~ *bokor-ban* (**bokoro-k* > *bokro-k*); *kehely* 'pikari' < *kelyhe-k*, *kelyhe-t* > *kehely-ben* (takaheitto); *tó* 'järvi' < *tava-k*, *tava-t* > *tó-ban*; *lé* 'mehu' < *leve-k*, *leve-t* > *lé-ben* (-*ó* < -*a*-, -*é* < -*e*- + vartalon loppuvokaali ~ Ø); *fa* 'puu' < *fá-k*, *fá-t*, *fá-nak*; *lassú* 'hidas' < *lassúa-k* ~ *lassa-n* ~ *lassú-t*, *lassú-vá* (-*ú* ~ -*úa*- ~ -*a*-); *ajtó* 'ovi' ~ *ajtó-k*, *ajtó-t*, *ajtó-ban* < *ajtaj-a* (**ajta-a* < **ajtay-a*) ja viimein *hajó* 'laiva': *hajó-k*, *hajó-t*, *hajó-ban*, *hajó-ja* jne. Verbitaivutuksessa: *ró* 'viiltää' < *rovo-k*; *érdemel* 'ansaita' < *érdemle-k*; *öriz*, 'vartioida' > *örzö-k*.

RÉVAI pitää tätä ilmiönä, jolla on paradigmaattista merkitystä, ja näiden suhteiden perusteella hän jakaa unkarin nominatiivituksen latinan mallin mukaan neljään »deklinaation»¹: »quatuor erunt declinationes nostrae. [I] Prima declinatio nominum, in consonam desinentium, radice integra, per omnes casus in utroque numero (*határ*: *határ-ok*, *rokon*: *rokon-ok*, *ember*: *ember-ek*, *ösztön*: *ösztön-ök* jne.). [II] Secunda nominum, in consonam desinentium praeunte vocali brevi, et radice contracta, ob eam vocalem absorptam, in accusativo singulari, et in toto numero plurali (*átok*: *átok-ok*, *bokor*: *bokor-ok*, *síralom*: *síralom-at* jne.). [III] Tertia nominum, pura vocali terminatorum, per omnes casus utriusque numeri (*péllda*: *példát* < **péllda-at* < **péllda-et*, *falu*: *falu-t* < **falu-ok* < **falu-et* jne.). [IV] Quarta nominum, in vocalem exeuntium, quiescente in ea spirito obscuro *v*, sed in accusativo singulari, et in toto numero plurali, in motum posito (*hó*: *hav-at*, *ló*: *lov-at*, *kő*: *köv-et*, jne.). Myös Pál HUNFALVYN mukaan äänneilmiöillä on paradigmaattista merkitystä. Hän katsoo niiden johtuvan possessiivituunnusten sekä akkusatiivin päätteen *t:n* tai monikon merkin *k:n* vaikutuksesta; oletta-

¹ Elab. Gramm. Hung. I: 222—254.

mansa *fa* \geq *fá-m* muutoksen hän taas selittää johtuvan possessiivitudnuksella aikaisemmin olleesta, mutta agglutinaation tapahtuessa hävinneestä itsenäisestä painosta.¹ Szende RIEDL käsittelee osaa näistä ilmiöistä historiallisten, osaa taas foneettisten ääntenmuutosten joukossa.² Vielä SIMONYI puhuu äännelaillisista muutoksista historiallisella pohjalla ja säilyttää »sidevokaalin» nimityksen ja käsitteen (esim. *út : út-ak*; monikon tunnus *-ek, -ek, -ök, -ak, -k*).³ SZINNYEI käsittelee unkarinkielisissä koulukieliopieissaan⁴ tätä ilmiötä sanaopissa käyttäen sanontaa 'vartalon-vaihtelu' (a szótövek változásai) ja korvaa Simonyin sidevokaaliselityksen (*hal : hal-a-k*) rinnakkaisvartalokäsitteellä nimitäten tällaisia vartaloita 'vokaalinlisäysvartaloiksi' (hangtoldó tövek) (*tud : tudomány, ad : ado-gat*). Hänen muista ilmiöistä käyttämänsä nimitykset ovat seuraavat: muuttumattomat vartalot (változatlan tövek) (*hajó : hajó-k*), vokaalinpidennysvartalot (hangnyújtó tövek) (*mese : mesé-k*), vokaalinmuutosvartalot (hangváltoztató tövek) (*erdő : erde-i*), vokaalinlyhennysvartalot (hangrövidítő tövek) (*madár : madara-k*), vokaalin katovartalot (hangvesztő tövek) (*álom : álmo-k*) ja *v*-vartalot (*kő : köve-k*). Suomenkielisissä kieliopieissaan hän jo 1880:n painoksessa ottaa käyttäntöön käsitteet 'täydellinen' ja 'lyhennetty vartalo' (teljes ja csonka tő) ja puhuu tässä yhteydessä vartalonvaihteluista (tőváltozások) (*fa : fá-t, fá-ban; ház : háza-, házo-, házu-, ház-, hely : helye-, helyü-, helye-*.⁵ V. 1912 ilmestyneissä suomen- ja saksankielisissä laitoksissa hän käsittelee näitä äänneilmiöitä erikseen äänneopissa, otsikkoina 'Pitkän ja lyhyen vokaalin vaihtelu', 'Wechsel langer und kurzer Vokale' (*fonál ~ fonala-t* § 11), 'Lyhyen vokaalin ja kadon vaihtelu', 'Wechsel kurzer Vokale mit Null' (*háza-t ~ ház-ban, álom ~ álma* § 12), 'Takaheitto', 'Metathese' (*kehely ~ kelyhe-k* § 19). Sanaopissa hän perustaa vartaloiden esityksen jo kokonaan lyhennetyn ja täydellisen vartalon käsitteille käyttäen vartaloissa esiintyvistä äänneilmiöistä nimityksiä 'konsonanttivartalon ja vokaalivartalon vaihtelu' (*pad : pado-t* § 22), 'pitkän ja lyhyen vokaalin vaihtelu' (*tél ~ tele-t* § 23: 1), 'lyhyen vokaalin ja kadon vaihtelu' (*bokor ~ bokro-t, szerelem ~ szerelme-t, söpör ~ söprö-k* § 23: 2), 'takaheitto' (*kehely ~ kelyhe-t* § 23: 3), 'v:n ja kadon vaihtelu' (*ló ~ lova-t* jne. § 23: 4), 'vokaalivartalojen vokaalivaihteluja' (*-a ~ -á- ja -e ~ -é-; -ú ~ -úa- ja -ű ~ -űe-, -ó ~ -óa- ja -ő ~ -őe-; -i ~ -ia- ja -ie-; -ú ~ -úa- ~ -a- ja -ű ~ -űe- ~ -e-; -ó ~ -a- ja -ő ~ -e-, -ú ~ -a-* § 24).

Kuten edellä olemme nähneet, eivät nämä unkarin nomini- ja verbi-paradigmoissa esiintyvät äänneilmiöt ole foneettisia eivätkä paradigmaa-

¹ »A névszók mással- vagy magánhangzó végzetűek; mindkettőfélek utóhangja megint vagy természettel hosszú, vagy pótlást fejez ki, mit a személyragok (és a *t, k* viszonyragok) hatása nyilvánít (esim. *had : had-a-m, nyár : nyar-a-m, ló : lov-a-m, fa : fá-m*)». Magyar Nyelvészet 1 (1856): 198–199.

² Magyarische Grammatik § 20–22.

³ TMNy 214–219. — Magyar nyelvtan. Budapest 41891: 60–75. — Vrt. vielä Nyr 10 (1881): 366–376.

⁴ Rendszeres magyar nyelvtan. Budapest 41892: 24–27.

⁵ »Verbeillä on sekä täydellinen että lyhennetty vartalo» s. 3. — »Nominien vartalo on joko muuttumaton taikka muuttuvainen» s. 8.

muodostavia ilmiöitä, vaan historiallisten ääntenmuutosten tuloksia ja rudimentteja. Niiden käsittely ja selvittely kuuluu oikeastaan sanoppiin ja siinä sanavartaloita koskevaan lukuun. Szinnyei kuitenkin käsittelee niitä myös äänneopissa. Pedagogisiin näkökohtiin vedoten voitaneenkin tällainen menettely hyväksyä tämäntapaisessa yleiskatsauksen luonteisessa esityksessä. Mutta tällöin on tehtävä selväksi tämän ilmiön olemus, ja näitä vaihteluita on käsiteltävä vain paradigmaissa esiintyvänä historiallisina ääntenmuutoksina ja niiden kangistuneina rudimentteina, aivan erillään muista äänneopin ilmiöistä. Szinnyein käyttämät nimitykset 'vokaalivaihtelu', 'pitkän ja lyhyen vokaalin vaihtelu', 'vokaalin ja kadon vaihtelu', 'v:n ja kadon vaihtelu' jne. ja hänen suomen äänneopin terminologiaa lähenevä esitystapansa voivat antaa aihetta väärään käsitykseen äänneilmion todellisesta luonteesta. En pidä nimitystä 'vokaalivaihtelu' (Vokalwechsel) tässä yhteydessä sopivana ja onnistuneena. Olisi parempi käyttää vähemmän sanovaa, mutta selvempää nimitystä 'äänneilmiö' tai 'äänneseikka'. Epäonnistuneita ovat unkarilaisissa koulukieliopeissa esiintyvät nominatiivista lähtevät nimitykset 'hangvesztő' (vokaalinkato-), 'hangtoldó' (vokaalinlisäys-), 'hangzónyújtó tövek' (vokaalinpidennysvartalot) jne. Koulukieliopeissa käytetään myös nimityksiä 'päävartalo' (*bíró*) ja 'sivuvartalo' (*bírá-k*), joita niinikään pitäisin epäonnistuneina ja harhaanjohtavina. Rinnakkaisvartalomuotojen jako pää- (= nominatiivi) ja sivuvartaloihin (= taivutusmuodot) ei ole loogillinen, koska paradigmassa saattaa esiintyä yhtä hyvin mikä vartalomuoto tahansa ja joskus ns. sivuvartalokin on vallitsevana (*bírá-nak, bírá-tól, bírá-t; fa : fá-nak, fá-tól, fá-t; álom : álmo-t, álmo-n, álmo-k, álmo-s, ~ álom-ban, álom-tól* jne.; *hal : hala-t, hala-k, halo-n, halu-nk ~ hal-nak, hal-tól, hal-ra* jne.) ja koska ns. päävartalo on vain sen kulunut tai muulla tavoin muuttunut muoto (**bíray* > *bírau* > *bíró*, **faj* > *fá* > *fa*, **almu* > *áloму* > *áloму*, **hala* > *hal* jne.).

Gombocz käsittelee näitä vartalossa esiintyviä äänneilmiöitä historiallisessa muoto-opissaan¹ seikkaperäisesti ja tyhjentävästi nimitäten tätä ilmiötä vokaalinvaihdoksi (hangváltás). Historiallisen ääntenmuutoksen laadun mukaan hän taas puhuu vokaalinpidennys- (hangzónyújtó tövek) (*kéz ~ keze-t, madár ~ madara-t*, tässä yhteydessä hän nimitää paradigmassa rinnakkain esiintyviä *é : e, á : a* äänteitä vaihtovokaaleiksi), vokaalinlyhennys- (hangzórövidítő tövek) (*fa ~ fá-t*), vokaalinlisäys- (hangtoldó tövek) (*áloму ~ álmo-t*) ja vokaalinkatovartaloista (hangzóvesztő tövek) (*bokor ~ bokro-t, bíró ~ bírá-k, idé ~ idé-n, ajtó ~ ajta-ja, tető ~ tete-je, borjú ~ borja-s* tyypeistä ja *v*-vartaloisista nomineista. Unkarin kielitieteellisessä kirjallisuudessa on yleensä käytännössä vain tyyppinimitys, esim. *fa : fát, madár : madarat* -tyyppi jne.

Sitä, mitkä sanat mihinkin ryhmään kuuluvat, ei voi antaa mitään sääntöä. Ainoa tapa tehdä selkoa tästä seikasta on luetteleminen, sillä

¹ Magyar történeti nyelvtan III. Alaktan: 2—93. Budapest 1925¹ (hektogr.). Vrt. vielä B. Csúry, Einführung in die ungarische Sprache. Debrecen 1936, sanavartaloita koskeva osa.

nämä ryhmät ovat kielen historian aikana muodostuneet sattumanvaraisesti ja paisuneet analogian vaikutuksesta, usein lainasanojen vaikutuksesta. Hyvä esitys ja seikkaperäinen luettelo näistä ryhmistä on mainitussa Gomboczin historiallisessa muoto-opissa. Szinnye ei anna tyhjentävää luetteloita, vaan ainoastaan tekee selkoa näiden ilmiöiden olemuksesta tyydyttävän runsaan esimerkkiaineiston avulla. Tämän menettelyn selittää kirjan suppeus ja yleisesitysmäisyys. Aktiivisen kielenoppimisen kannalta on kuitenkin myös eri ryhmiin kuuluvien sanojen tarkka luetteleminen välttämätöntä, sillä rinnakkaisvartalo-ominaisuuksien voimien saada jonkin verran selvyttä vain muutamissa suuremmissa unkarin sanakirjoissa olevista avainmuotojen luetteloista ja taulukoista.¹

Kuten olemme nähneet, unkarin kieliopillisen järjestelmän historian aikana on noudatettu sanavartaloiden käsittelyssä kahta erilaista esitystapaa: toinen on nominatiivista lähtevä esitystapa, toinen taas kielihistoriallisiin havaintoihin ja kielihistoriallisiin tosiasioihin perustuva. Edellinen kokeili selitystavalla nominatiivi + sidevokaali + pääte, mutta sillä tavoin ei voitu riittävästi selittää ilmiöitä. Viime vuosisadan loppuun saakka esiintyy tieteellisissäkin teoksissa sidevokaalin käsite, mutta sen jälkeen on en elänyt ainoastaan koulukieliopissa, joissa unkarin-kielisille oppilaille ilmiön seikkaperäinen ja tieteellinen selvittäminen ei ollut tarpeellista. Tämän käsitteen katoaminen johtuu siitä, että se oli ristiriidassa unkarin kielen historiallisen rakenteen kanssa. Toinen selitystapa rakentuu kielihistoriasta peräisin olevalle *lyhentynen ja täydellisen vartalon* käsitteelle. Tämä katsantokanta saatiin unkarin kielioppiin todennäköisesti suomen kieliopista² ja suomalais-ugrilaisista vertailevista tutkimuksista, ja luultavasti juuri Szinnye'n kielioppien ansiosta se tuli yleiseen käytäntöön Unkarin kielitieteessä.

IV. Nominatiivisuuden alalla on kaksi pääkysymystä: päätteiden esittely sekä agglutinaation selittäminen eli kysymys siitä, mihin vartalon muotoon päätteet kussakin vartaloryhmässä liittyvät. Révai mainitsee vielä 8 päätettä ja 'sijaa' (casus)³: 1. nominativus, 2. genitivus (-é, -jé: *hal-é, fűgé-jé*), 3. dativus (-nek, -nak), 4. accusativus (-et, -at,

¹ Mainittakoon seuraavat sanakirjajulkaisut: Gergely Czuczor—János Fogarasi, *A magyar nyelv szótára I—VI.* (Pest)—Budapest 1862—1874. — Josef Balassa, *Taschenwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache I.* Ungarisch-deutsch. Berlin 1915 (Langenscheidts Taschenwörterbücher). — József Balassa, *A magyar nyelv szótára I—II.* Budapest 1940. — Aurélien Sauvageot, *Francia-magyar és magyar-francia nagy kéziszótár II.* Magyar-francia. Budapest 1937. — Béla Kelemen—Tivadar Thienemann, *Német-magyar és magyar-német nagyszótár II.* Magyar-német. Budapest 1942.

² Suomen kieliopillinen järjestelmä oli pääasiallisesti Renvallin esittämässä muodossa István Fábriánin ja Ferdinánd Barnan toiminnan ansiosta Unkarissa tunnettu jo 1800-luvun keskivaiheilla. Fábrián kirjoittaa esim. suomen nomineista puhuesaan, että on »A) sellaisia nomineja, joissa ei taivutettaessa tapahdu muutoksia» ja »B) sellaisia nomineja, jossa tapahtuu muutoksia». I. Fábrián, *A finn nyelv ismertetése.* Magyar Nyelvészet 1 (1856): 103.

³ Elab. Gramm. Hung. I: 202—213.

-ot, -öt, -t), 5. vocativus (*ó anya! uram!*), 6. ablativus (-*től*, -*tól*; -*túl*, -*túl*), 7. mutativus (-*vá*, -*vé*), 8. substitutivus (-*ül*, -*ül*). Szende Riedl luettelee jo 20 päätettyä (Kasussuffix)¹: 1. accusativus (-*t*), 2. dativus (-*nak*, -*nek*), 3. illativus (-*ba*, -*be*), 4. inessivus (-*ban*, -*ben*), 5. elativus (-*ból*, -*ből*), 6. sublativus (-*ra*, -*re*), 7. superessivus (-*n*, -*on*, -*én*, -*ön*), 8. delativus (-*ról*, -*ről*), 9. ablativus (-*től*, -*től*), 10. approximativus (-*hoz*, -*hez*, -*köz*), 11. adessivus (-*nál*, -*nél*), 12. causativus (-*ért*), 13. terminativus (-*ig*), 14. comitativus (-*val*, -*vel*), 15. factitivus (-*vá*, -*vé*), 16. essivus (-*ul*, -*ül*), 17. locativus (-*tt*, -*ott*, -*étt*, -*ött*, -*utt*, -*ütt*), 18. conjunctivus (-*stól*, -*astól*, -*estól*), 19. aequativus (-*képe*, -*képen*, -*ként*), 20. temporalis (-*kor*). Kun lisäksi otetaan huomioon nominatiivi, saadaan 21 muotoa. Riedliä varhemmalta ajalta, mentäessä taaksepäin Révaihin asti, en tunne Unkarin kieliopillisesta kirjallisuudesta tähän verrattavaa luetteloa, joten otaksun, että tämä Révain 8-sijaisesta systeemistä lukumääräisesti niin paljon poikkeava, mutta muuten siihen perustuva uusi systeemi on peräisin Szende Riedliltä itseltään samoin kuin hänen käyttämänsä uusi terminologia, jonka hän todennäköisesti on muodostanut suomen mallin mukaan silmällä pitäen Révain terminologiaa. Hänen kirjansa johdanto-osa antaa aihetta tällaiseen päätelmään. Tämä osa osoittaa nimittäin perinpohjaista tutustuneisuutta suomalaisen ja silloiseen suomalais-ugrilaiseen kielitieteeseen.

Mutta on mielenkiintoista, että samana vuonna, jolloin Riedlin teos ilmestyi (1858), eräs kieliopillisen artikkelin kirjoittaja, nimeltään István Tatay, luettelee nominatiivi mukaanluettuna 18 sijaa (casus), nimittäin yhdeksän »sisäistä kaasusta» (1–9) ja yhdeksän »ulkoista» (10–18)²: 1. alanyviszony (= subjektin sija), 2. tárgyviszony (= objektin sija; -*t*), 3. irányzó viszony (= suunnan sija; -*nak*, -*nek*), 4. miségi viszony (= olo-tilan sija; -*ul*, -*ül*), 5. okviszony (= syyn sija; -*ért*), 6. célviszony (= päämäärän sija; -*vá*, -*vé*), 7. képvizony (= muodon sija; -*kint*), 8. mértékvizony (= mitan, määrän sija; -*ig*), 9. eszközüviszony (= keinon sija; -*val*, -*vel*), 10. küllétviszony (= ulko-olosija; -*on*, -*ön*), 11. bellétviszony (= sisäolosija; -*ban*, -*ben*), 12. melléklétviszony (= lähiolosija; -*nál*, -*nél*), 13. külközelítő (= ulkotulosija; -*ra*, -*re*), 14. belközelítő (= sisätulosija; -*ba*, -*be*), 15. mellékközelítő (= lähitulosija; -*hoz*, -*hez*), 16. kül-távviszony (= ulkoerosija; -*ról*, -*ről*), 17. bel-távviszony (= sisäerosija; -*ból*, -*ből*), 18. mellék-távviszony (= lähierosija; -*tól*, -*től*). Aiheen tähän systeemin ja terminologian kokeeseen ovat luullakseni antaneet István Fábiánin suomen kielioppia koskevat kirjoitelmat, joten se perustuu suomen vaikutukseen, vaikka sijapäätteiden nimityksissä onkin Fábiánin käyttämiin verrattuna paljon uutta.³ Muutamissa tapauksissa nämä nimitykset ovat antaneet Hunfalvyille aihetta arvosteleviin huomautuksiinkin.

¹ Magyarische Grammatik: 156–165. Wien 1858.

² A magyar névhajlításról. Tudósítvány a bekési ág. hitv. ev. esperesség szarvasi főtanodájáról az 1857/58-dik tanévben. Gyula 1858. | Arvostelu: P. Hunfalvy, Magyar Nyelvészet 4 (1859).

³ Vrt. István Fábián, A finn nyelv ismertetése. Magyar Nyelvészet 1 (1856): 103.

Simonyi luettelee ja käsittelee »A magyar határozók»-nimisessä teok-
sessaan¹ akkusatiivia lukuunottamatta 21 kohdassa 29 päätettä, TMNy:issa taas akkusatiivi mukaanluettuna 21 kohdassa samoin 29 pää-
tettä ilman erikoisia nimityksiä: 1. objektin päätte (-*t*), 2. *-ban*, *-ben*;
-ba, *-be*; *-ból*, *-ből*, 3. *-n*; *-ról*, *-ről*; *-ra*, *-re*, 4. *-nál*, *-nél*; *-től*, *-től*; *-hoz*,
-hez, *-höz*, 5. *-nak*, *-nek*, 6. *-vá*, *-vé*, 7. *-ül*, *-ül*, 8. *-ig*, 9. *-tt*, 10. *-nott*, *-nött*;
-nól, *-nöl*; *-ni*, 11. *-ént*, 12. *-ként*, 13. *-nként*, 14. *-kép*, *-képen*, 15. *-val*,
-vel, 16. *-stul*, *-stül*, 17. *-lag*, *-leg*, 18. *-lan*, *-len*, 19. *-ért*, 20. *-kor*, 21. *-szor*,
-szér, *-ször*. Koulukieliopieissaan² hän luettelee seuraavat päätteet näin
ryhmiteltynä: Paikallispäätteet. 1. Tavalliset päätteet: *-ban*, *-ben*; *-n*;
-nál, *-nél*; *-ból*, *-ből*; *-ról*, *-ről*; *-től*, *-től*; *-ba*, *-be*; *-ra*, *-re*; *-hoz*, *-hez*, *-höz*;
-nak, *-nek*; *-ig*. 2. Harvinaisimmat päätteet: *-tt*, *-ul*, *-ül*; *-nnan*, *-nnét*;
-ól, *-öl*; *-vá*, *-vé*; *-á*, *-é*. Tavanmääräyksen päätteet: *-val*, *-vel*; *-képen*;
-ként; *-lag*, *-leg*; *-t*; *-an*. Syynmääräyksen päätte: *-ért*. Ajanmääräyksen
päätteet: *-kor*; *-nta*, *-nte*; *-n*. Objektin päätte: *-t*.

Szinnyei luettelee koulukieliopissaan³ seuraavat päätteet: 1. Paikan-
määräyksen päätteet: *-ban*, *-ben*; *-ból*, *-ből*; *-ba*, *-be*; *-n*; *-ról*, *-ről*; *-ra*, *-re*;
-nál, *-nél*; *-től*, *-től*; *-hoz*, *-hez*, *-höz*; *-nak*, *-nek*; *-ig*. 2. Ajanmääräyksen
päätte: *-kor*. 3. Tavanmääräyksen päätteet: *-kép(en)*; *-ként*, *-ul*, *-ül* (*-ül*,
-ül). 4. Syynmääräyksen päätte: *-ért*. 5. Seuran määräyksen päätteet:
-val, *-vel*; *-stul*; *-stül*. 6. Tuloksen määräyksen päätte: *-vá*, *-vé*. V. 1880
ilmestyneessä suomenkielisessä oppikirjassa mainitaan seuraavat: 1. no-
minatiivi, 2. akkusatiivi (-*t*), 3. inessivi (-*ban*, *-ben*), 4. elatiivi (-*ból*, *-ből*),
5. illatiivi (-*ba*, *-be*), 6. superessivi (-*n*), 7. delatiivi (-*ról*, *-ről*), 8. sublatiivi
(-*ra*, *-re*), 9. adessivi (-*nál*, *-nél*), 10. ablatiivi (-*től*, *-től*), 11. allatiivi (-*hoz*,
-hez, *-höz*), 12. lokatiivi (-*t*, *-tt*), 13. kausatiivi (-*ért*), 14. essivi (-*ül*, *-ül*),
15. komitatiivi-instruktivi (-*val*, *-vel*), 16. komitatiivi (-*stul*, *-stül*), 17. dativi
(-*nak*, *-nek*), 18. translatiivi (-*vá*, *-vé*), 19. terminatiivi (-*ig*). V:n 1912 lai-
toksissa on nimityksiin tehty muutoksia ja käsiteltyyn aineistoon täy-
dennyksiä. Uusia ovat edellisen painoksen nimityksiin verraten *-kor*
(temporaali), *-kép*, *-képen*, *-képpen*, *-ként* (modaalit), *-nként*, *-nkint*
(distributiivi), kun taas lokatiivi (-*t*, *-tt*) on jätetty pois tai oikeammin
siirretty adverbija käsittelevän lukuun. Mitä nimityksiin tulee, on
komitati(i)vi-instrukti(i)vin sijaan tullut sosiatiivi, kausati(i)vin sijaan
kausaali-finaali ja saksalaisessa painoksessa translati(i)vin sijaan Faktiv.
Näiden muutosten jälkeen on siis sijamuotoja koskevassa luvussa (§ 35)
oleva päätteiden luettelo seuraavanlainen: 1. nominatiivi, 2. akkusa-
tiivi (-*t*), 3. dativi (-*nak*, *-nek*), 4. inessiivi (-*ban*, *-ben*), 5. elatiivi (-*ból*,
-ből), 6. illatiivi (-*ba*, *-be*), 7. superessiivi (-*n*), 8. delatiivi (-*ról*, *-ről*),
9. sublatiivi (-*ra*, *-re*), 10. adessiivi (-*nál*, *-nél*), 11. ablatiivi (-*től*, *-től*),
12. allatiivi (-*hoz*, *-hez*, *-höz*), 13. terminatiivi (-*ig*), 14. essiivi (-*ul*, *-ül*;
-ül, *-ül*), 15. temporaali (*kor*), 16. modaalit (-*képpen*, *-képen*, *-kép*; *-ként*,
17. distributiivi (-*nként*, *-nkint*), 18. komitatiivi (-*stul*, *-stül*), 19. sosiatiivi

¹ A magyar határozók I: 50—454. Budapest 1888.

² Zsigmond Simonyi, Magyar nyelvtan felsőbb osztályoknak. Budapest 41891: 70—74.

³ József Szinnyei, Rendszeres magyar nyelvtan. Budapest 41892: 36.

(-*val*, -*vel*), 20. translatiivi, Faktiv (-*vá*, -*vé*), 21. kausaali-finaali (-*ért*). Harvemmin esiintyvinä päätteinä mainitaan lisäksi seuraavat adverbeja käsittelevässä luvussa: -*t*, -*tt*; -*á*, -*é*; -*int*; -*nta*, -*nte* ja adverbipäätteinä -*utt*, -*ütt*; -*unnan*, -*ünnen*; -*wá*, -*üvé* (§ 63: 4 a—d, 5 a—c).

Unkarin sijapäätteet eivät sen paremmin muodon kuin merkityksenkään puolesta muodosta minkäänlaista yhtenäistä ja aukotonta, varmaa järjestelmää, ns. »kaasussysteemiä». Tämä seikka selittää näiden monenlaisten luettelu- ja ryhmittelykokeiden synnyn ja vaihtelevuuden; ne ovat luonteeltaan lähinnä vain pedagogisia. Muoto-opin kannalta voidaan puhua primäärisistä so. suom.-ugrilaisista (lokat. -*n*; -*t*, -*tt*; ablat. -*l*; lat. -*é*, -*á*; akk. -*t*) ja myöhemmin, unkarin kielen historian eri vaiheissa tapahtuneiden päätteiden kasaantumisten (esim. -*ül*, -*ült*; -*ig*; -*ni*; -*stul*, -*stül* jne.) tai päätteellisen postposition agglutinaation (esim. -*ben*, -*töl*, -*ról*, -*hoz* jne.) kautta syntyneistä ns. sekundäärisistä päätteistä. Käytön kannalta voidaan erottaa sellaiset, jotka esiintyvät useammin ja voivat liittyä jokaiseen sanaan ja jokaiseen taivutusvartaloon; niiden luku on n. 18—20. Toisia taas käytetään harvemmin ja suppeammin. Tähän tosiasiaan perustuvat Szinnyein luettelot (§§ 35, 63), mutta niistä puuttuvat ablat. -*l* sekä murteelliset, mutta tutkimuksen kannalta hyvin tärkeät päätteet -*nott*, -*nött*; -*nól*, -*nól*; -*ni*.

Päätteiden luettelossa voi nimitys »deklinaatio» olla harhaanjohtava; se olisikin puolustettavissa vain pedagogisten näkökohtien perusteella. Szinnyein kieliopeissa käytetty päätteiden kahtiajako ja niiden käsittely kahtena ryhmänä (§§ 35: 1—21, 63: 4 a—d) ei ole onnistunut ratkaisu, mutta tässä lienee pidetty silmällä lähinnä käytännöllistä kielenoppimista. Merkitysoopin kannalta on -*ben*, -*böl*, -*be*, -*n*, -*ról*, -*ra*, -*nál*, -*töl*, -*hoz*, -*nek*, -*vá*, -*vé*, -*ül*, -*ült*, -*ig*, -*t*, -*tt*, -*nott*, -*nól*, -*ni* -päätteillä lokatiivinen perusmerkitys, kuten Simonyin perusteellinen aineskokoelma¹ osoittaa, ja tästä perusmerkityksestä ovat sitten kehittyneet ajan, tilan, tavan, syyn, alkupeuran, tarkoituksen, datiiviset jne. merkitykset, jotka nykyään elävät kielessä rinnakkain. Riedlin ja Szinnyein käyttämät merkitykseen viittaavat nimitykset selittyvät, kuten olemme nähneet, suomalaisen terminologian vaikutuksesta ja palvelevat yksinomaan pedagogisia päämääriä, ainakin Szinnyeillä. Näitä nimityksiä eivät unkarin kieliopit käytä eikä myöskään unkarin kielitieteellinen kirjallisuus. Viimeksi mainitussa käytetään enimmäkseen nimityksiä 'nominasiagglutinaatio', 'sijapääte', 'sijapäätteet' (névragozás, névrag, névragok). Sen tehtävän käsittely, joka päätteillä on lauseessa, johtaa meidät välttämättömästi postpositionarakteiden alueelle (esim. *ház mellett* 'talon vieressä', *ház mellé* 'talon viereen', *ház mellől* 'talon vierestä' jne), jotka on katsottava agglutinoinumattomiksi adverbiaalirakenteiksi ja jotka merkitysoopin kannalta ovat täysin rinnastettavissa sijapäätteisiin (§ 66: 1).

Sitä kysymystä, mihin vartalomuotoon päätteet liittyvät, on käsiteltävä erikseen jokaisen eri päätteen kohdalla, lähtökohtana päätteet. Tältä näkökannalta voidaan sekundääristen sijapäätteiden suhteen —

¹ Zsigmond Simonyi, A magyar határozók I—II. Budapest 1888—1892. 456 + 462 s.

kuten yllä olemme todenneet — muodostaa joitakin ryhmittelyjä ja sääntöjä, mutta jokaisessa yksityistapauksessa on otettava huomioon myös analogiset muodostukset. Szinnyein suomen- ja saksankielisissä oppikirjoissa olevasta tyyppimuotojen luettelosta (§ 35) on tässä kysymyksessä apua.

V. Unkarissa muodostavat, kuten tunnettua, monikon merkki (-*k*), possessiivitunnukset y h t ä (Sg. 1. -*m*, 2. -*d*, 3. -*a*, -*e*; -*ja*, -*je*; Pl. 1. -*nk*, 2. -*tok*, -*ték*, -*tök*, 3. -*uk*, -*ük*; -*ok*, -*ök*; -*juk*, -*jük*; -*jok*, -*jök*) tai usea m p a a o m i s t e t t u a (Sg. 1. -*i|m*; -*ai|m*, -*ei|m*; -*jai|m*, -*jei|m*, 2. -*i|d*; -*ai|d*, -*ei|d*; -*jai|d*, -*jei|d*, 3. -*i*; -*a|i*, -*e|i*; -*ja|i*, -*je|i*; Pl. 1. -*i|nk*; -*ai|nk*, -*ei|nk*; -*jai|nk*, -*jei|nk*, 2. -*i|tok*, -*i|ték*; -*ai|tok*, -*ei|ték*; -*jai|tok*, -*jei|ték*, 3. -*i|k*; -*ai|k*, -*ei|k*; -*jai|k*, -*jei|k*) ilmaisevine variaatioineen ja omaisuus-tunnus yhtä (-*é*) tai useampaa omistettua (-*é|i*, -*é|k*) ilmaisevine variaatioi-neen uusia t a i v u t u s v a r t a l o i t a, jotka sitten analogisten var-talomuotojensa kautta vuorostaan muodostavat lähtökohdan uusille nominitaivutuksen muotosarjoille. Szinnyei käyttää tästä ilmiöstä yhteis-nimeä 'alivartalat' (Nebenstämmе) vastakohtana 'pelkälle sanavartalolle' (blosse Wortstämmе). Alivartaloina (§§ 26—34) hän luettelee seuraavat: 1. possessiivivartalat (Possessivstämmе), 2. omaisuusvartalo (Besitz-stamm), 3. monikkovartalat (Pluralstämmе), 4. kahdella tai useammalla tunnuksella muodostuneet alivartalat (Nebenstämmе mit zwei oder mehreren Stammzeichen). Tämä yhtenäinen ja onnistunut järjestelmä esiintyy tietääkseni Szinnyeillä ensi kertaa sekä muodoltaan että ter-minologiaaltaan tällaisena. Unkarilaisissa koulukieliopieissa puhutaan yleensä possessiivisista persoonapäätteistä (birtokos személyrag) ja pos-sessiivisesta persoonataivutuksesta (birtokos személyragozás), -*é* omai-suustunnusta taas sanotaan varsinkin viime vuosisadan kieliopillisissa terminologiassa epäonnistuneeksi 'omaisuusjohtimeksi' (birtokképző) ja sanaa, johon se on liitetty 'omaisuusnaksi' (birtokszó). Simonyi käsitte-lee possessiivitunnuksia TMNy:issa nominintaivutusta koskevassa luvussa (707—716 s.), monikon tunnuksia -*k*, -*i*, -*ai*, -*ei*, -*jai*, -*jei* taas nominien johdon yhteydessä numerusten muodostusta koskevassa kappaleessa (533—541 s.) sekä omaisuustunnusta -*é* samassa luvussa yhteenkuulu-vaaisuutta ilmaisevien johdinten joukossa (581 s.). Szinnyei nimittää näitä muoto-opillisia aineksia NyH:issa ensimmäisestä painoksesta alkaen 'johtimentapaisiksi tunnuksiksi' (képzőszerű jelek) ja käsittelee niitä johto-opista erillään itsenäisessä luvussa. Siinä kysymyksessä, onko tässä kyseessä sananjohto vai taivutus, asettui Unkarin kielitiede jo viime vuosisadalla jälkimmäiselle vaihtoehdon kannalle.¹ Jos kui-tenkin jonkin koulukielioppimme kanta poikkeaa siitä käsityksestä, että kyseessä on taivutus, niin tällaista kantaa on pidettävä vain jäännök-senä vanhasta virheellisestä selityksestä. On mielenkiintoista tässä yhteydessä mainita, että — kuten edellä olemme todenneet — Révai pitää -*é*:tä genetiivin tunnuksena, siitä muodostetuista päätteellisistä taivutusmuodoista (*ház-é-nak*) hän taas käyttää nimitystä »genitivus

¹ Vrt. E. Kalmár, A birtokos -*é* rag. Nyr 27 (1898): 397—400; G. Gergulecz—Zs. Simonyi. ibid. 400—402.

inflexus et constructus» (I: 389—390, 516—520 s.). Käsitykseni mukaan kuuluu taivutukseen vielä ns. nomininjohdin *-ék* (Szinyyeillä substantiivien johtoa käsittävässä luvussa, § 38: 5), *é*:llisen omaisuusvartalon *k*:llinen monikkomuoto (*bíró-ék*, tuomari ja hänen perheensä, so. omaisensa¹)¹, sitäkin suuremmalla syyllä, kun tähän ainekseen ei enää voida liittää uutta johdinta² eikä monikon tunnusta (*-k*) ja kun tätä *k*:ta analogisissa vartaloissa seuraavat samat vokaalit kuin monikon *k*:ta (esim. *bíró|é|ka-t*: *városo|ka-t*). Siksi tässä esiintyvää *-k* ei voi olla mikään muu kuin monikon *k*. Toisaalta tämä *-ék*-tunnus voi liittyä possessiivitunnuksellisiin muotoihin (esim. *bátyám-ék-hoz* 'vanhemman veljeni ja hänen perheensä (so. omaistensa) luokse', *uraim-ék-hoz* 'herrojeni ja heidän seuralaistensa (so. omaistensa) luokse', *szomszédaim-ék-tól* 'naapurieni ja heidän perheensä t. seuralaistensa (so. omaistensa luota)'), mikä ei ole mahdollista johdinten ollessa kyseessä (paitsi adv. *in*).²

Jos nyt laadimme Szinyyein kieliopin perusteella ns. koulumaisen, ihanteellisen yleiskatsauksellisen taulukon pää- ja alivartaloista taivutusmuotosarjoineen skeemaksi käyttäen sanaa *hal* 'kala', niin unkarin nominiparadigma näyttää seuraavanlaiselta (taivutusmuotosarjassa mainitsen tilan säästämiseksi ainoastaan nom:n, akk:n, dat:n, superessiivin, sosiatiivin ja kausaali-finaalin muodot):

1. Nom. → 2. Akk. → 3. Dat. → 7. Superess. → 19. Sociat. → 21. Kausaali-fin.

I. Pelkkä vartalo (= yksikkö).³

1) hal: → hala-t hal-nak halo-n hal-lal hal-ért

II. Monikkovartalo (tunnus *-k*).

2) hala-k: → halaka-t halak-nak halako-n halak-kal halak-ért

III. Possessiivivartalot, yksi omistettu (tunnukset:

-m, -d, -a; -nk, -tok, -uk)

3) hala-m: → halama-t halam-nak halamo-n halam-mal halam-ért

4) hala-d: → halada-t halad-nak halado-n halad-dal halad-ért

5) hal-a: → halá-t halá-nak halá-n halá-val halá-ért

6) halu-nk: → halunka-t halunk-nak halunko-n halunk-kal halunk-ért

7) hala-tok: → halatoka-t halatok-nak halatoko-n halatok-kal halatok-ért

8) hal-uk: → haluka-t haluk-nak haluko-n haluk-kal haluk-ért

¹ József Szinyyei, Rendszeres magyar nyelvtan. Budapest 41892: 32—33; Zsigmond Simonyi, Magyar Nyelvtan. Budapest 41891, s. 37: »A birtokszónak két-féle többes száma van. A rendes többes száma *-i*-vel van pl. *Árpádé-i*. De, ha az illetőnek a családjáról vagy társaságáról van szó, akkor *k*-val fejezzük ki a többest: az *Árpádé-k*, a *szomszédé-k*»; ks. vielä TMNy s. 581. Vrt. toiseen mielipiteeseen nähden (*-ék* < *-é*latiivi + *-k* korostava aine): Mészöly, MNy 4 (1908): 319; 5 (1909): 258—264.

² Vrt. kuitenkin kansankielessä harvoin esiintyvien poikkeuksien kohdalla TMNy ss. 536 ja 578—579.

³ I. 1): kala, kalaa, kalalle, kalalla, kalan kanssa, kalan tähden.

II. 2): kalat, kaloja, kaloille, kaloilla, kalojen kanssa, kalojen tähden.

III. 3): kalani, kalaani, kalalleni, kalallani, kalani kanssa, kalani tähden. 4): kalasi, kalaasi, kalallesi, kalallasi, kalasi kanssa, kalasi tähden; 5): (hänen) kalansa, kalaansa, kalallensa, kalallansa, kalansa kanssa, kalansa tähden; 6): kalamme, kalaamme, kalallemme, kalallamme, kalamme kanssa, kalamme tähden; 7): kalanne, kalaanne, kalallenne, kalallanne, kalanne kanssa, kalanne tähden; 8): (heidän) kalansa, kalaansa, kalallensa, kalallansa, kalansa kanssa, kalansa tähden.

IV. Possessiivivartalo t, useampia omistettuja (tunnukset: -ai|m, -ai|d, -ai; -ai|nk, -ai|tok, -ai|k).

9)	hal-aim: →	halaima-t	halaim-nak	halaimo-n	halaim-mal	halaim-ért
10)	hal-aid: →	halaida-t	halaid-nak	halaido-n	halaid-dal	halaid-ért
11)	hal-ai: →	halai-t	halai-nak	halai-n	halai-val	halai-ért
12)	hal-aink: →	halainka-t	halaink-nak	halainko-n	halaink-kal	halaink-ért
13)	hal-aitok: →	halaitoka-t	halaitok-nak	halaitoko-n	halaitok-kal	halaitok-ért
14)	hal-aik: →	halaika-t	halaik-nak	halaiko-n	halaik-kal	halaik-ért

V. Omaisuusvartalo yksiköstä; yksi omistettu (tunnus: -é).

15)	hal-é:	halé-t	halé-nak	halé-n	halé-val	halé-ért
-----	--------	--------	----------	--------	----------	----------

VI. Omaisuusvartalo yksiköstä; useampi omistettuja (tunnus: -é-i).

16)	hal-é-i: →	haléi-t	haléi-nak	haléi-n	haléi-val	haléi-ért
-----	------------	---------	-----------	---------	-----------	-----------

VII. Omaisuusvartalo monikosta; yksi omistettu (tunnus: -k-é).

17)	hala-k-é: →	halaké-t	halaké-nak	halaké-n	halaké-val	halaké-ért
-----	-------------	----------	------------	----------	------------	------------

VIII. Omaisuusvartalo monikosta; useampia omistettuja (tunnus: -k-é-i).

48)	hala-k-é-i: →	halakéi-t	halakéi-nak	halakéi-n	halakéi-val	halakéi-ért
-----	---------------	-----------	-------------	-----------	-------------	-------------

IX. Omaisuusvartalo t possessiivivartaloista n:o III; yksi omistettu (tunnukset: -m-é, -d-é, -á-é; -nk-é, -tok-é, -uk-é).

19)	hala-m-é: →	halamé-t	halamé-nak	halamé-n	halamé-val	halamé-ért
20)	hala-d-é: →	haladé-t	haladé-nak	haladé-n	haladé-val	haladé-ért
21)	hal-á-é: →	haláé-t	haláé-nak	haláé-n	haláé-val	haláé-ért
22)	halu-nk-é: →	halunké-t	halunké-nak	halunké-n	halunké-val	halunké-ért
23)	hala-tok-é: →	halatoké-t	halatoké-nak	halatoké-n	halatoké-val	halatoké-ért
24)	hal-uk-é: →	haluké-t	haluké-nak	haluké-n	haluké-val	haluké-ért

IV. 9): (useammat) kalani, kalojani, kaloilleni, kaloillani, kalojeni kanssa, kalojeni tähden; 10): (useammat) kalasi, kalojasi, kaloillesi, kaloillasi, kalojesi kanssa, kalojesi tähden; 11): (hänen useammat) kalansa, kalojansa, kaloillensa, kaloillansa, kalojensa kanssa, kalojensa tähden; 12): (useammat) kalamme, kalojamme, kaloillemme, kaloillamme, kalojemme kanssa, kalojemme tähden; 13): (useammat) kalanne, kalojanne, kaloillenne, kaloillanne, kalojenne kanssa, kalojenne tähden; 14): (heidän useammat) kalansa, kalojansa, kaloillensa, kaloillansa, kalojensa kanssa, kalojensa tähden.

V. 15): kalan oma, kalan omaa, kalan omalle, kalan omalla, kalan oman kanssa, kalan oman tähden.

VI. 16): kalan omat, kalan omia, kalan omille, kalan omilla, kalan oman kanssa, kalan oman tähden.

VII. 17): kalojen oma, kalojen omaa, kalojen omalle, kalojen omalla, kalojen oman kanssa, kalojen oman tähden.

VIII. 18): kalojen omat, kalojen omia, kalojen omille, kalojen omilla, kalojen omien kanssa, kalojen omien tähden.

IX. 19): kalani oma, kalani omaa, kalani omalle, kalani omalla, kalani oman kanssa, kalani oman tähden; 20): kalasi oma, kalasi omaa, kalasi omalle, kalasi omalla, kalasi oman kanssa, kalasi oman tähden; 21): (hänen) kalansa oma, kalansa omaa, kalansa omalle, kalansa omalla, kalansa oman kanssa, kalansa oman tähden; 22): kalamme oma, kalamme omaa, kalamme omalle, kalamme omalla, kalamme oman kanssa, kalamme oman tähden; 23): kalanne oma, kalanne omaa, kalanne omalle, kalanne omalla, kalanne oman kanssa, kalanne oman tähden; 24): (heidän) kalansa oma, kalansa omaa, kalansa omalle, kalansa omalla, kalansa oman kanssa, kalansa oman tähden.

X. Omaisuusvartalot possessiivivartaloista n:o III; useampia omistettuja (tunnukset: *-m-é-i*, *-d-é-i*, *-á-é-i*; *-nk-é-i*, *-tok-é-i*, *-uk-é-i*).

25) hala-m-é-i: →	halaméi-t	halaméi-nak	halaméi-n	halaméi-val	halaméi-ért
26) hala-d-é-i: →	haladéi-t	haladéi-nak	haladéi-n	haladéi-val	haladéi-ért
27) hal-á-é-i: →	haláéi-nak	haláéi-t	haláéi-n	haláéi-val	haláéi-ért
28) halu-nk-é-i: →	halunkéi-t	halunkéi-nak	halunkéi-n	halunkéi-val	halunkéi-ért
29) hala-tok-é-i: →	halatokéi-t	halatokéi-nak	halatokéi-n	halatokéi-val	halatokéi-ért
30) hal-uk-é-i: →	halukéi-t	halukéi-nak	halukéi-n	halukéi-val	halukéi-ért

XI. Omaisuusvartalot possessiivivartaloista n:o IV; yksi omistettu (tunnukset: *-ai|m-é*, *-ai|d-é*, *-ai-é*; *-ai|nk-é*, *-ai|tok-é*, *-ai|k-é*).

31) hal-aim-é: →	halaimé-t	halaimé-nak	halaimé-n	halaimé-val	halaimé-ért
32) hal-aid-é: →	halaidé-t	halaidé-nak	halaidé-n	halaidé-val	halaidé-ért
33) hal-ai-é: →	halaié-t	halaié-nak	halaié-n	halaié-val	halaié-ért
34) hal-aink-é: →	halainké-t	halainké-nak	halainké-n	halainké-val	halainké-ért
35) hal-aitok-é: →	halaitoké-t	halaitoké-nak	halaitoké-n	halaitoké-val	halaitoké-ért
36) hal-aik-é: →	halaike-t	halaike-nak	halaike-n	halaike-val	halaike-ért

XII. Omaisuusvartalot possessiivivartaloista n:o IV; useampia omistettuja (tunnukset: *-ai|m-é-i*, *-ai|d-é-i*, *-ai-é-i*; *-ai|nk-é-i*, *-ai|tok-é-i*, *-ai|k-é-i*).

37) hal-aim-é-i →	halaiméi-t	halaiméi-nak	halaiméi-n	halaiméi-val	halaiméi-ért
38) hal-aid-é-i: →	halaidéi-t	halaidéi-nak	halaidéi-n	halaidéi-val	halaidéi-ért
39) hal-ai-é-i: →	halaiéi-t	halaiéi-nak	halaiéi-n	halaiéi-val	halaiéi-ért
40) hal-aink-é-i: →	halainkéi-t	halainkéi-nak	halainkéi-n	halainkéi-val	halainkéi-ért
41) hal-aitok-é-i: →	halaitokéi-t	halaitokéi-nak	halaitokéi-n	halaitokéi-val	halaitokéi-ért
42) hal-aik-é-i: →	halaikei-t	halaikei-nak	halaikei-n	halaikei-val	halaikei-ért

X. 25): kalani omat, kalani omia, kalani omille, kalani omilla, kalani omien kanssa, kalani omien tähden; 26): kalasi omat, kalasi omia, kalasi omille, kalasi omilla, kalasi omien kanssa, kalasi omien tähden; 27): (hänen) kalansa omat, kalansa omia, kalansa omille, kalansa omilla, kalansa omien kanssa, kalansa omien tähden; 28): kalamme omat, kalamme omia, kalamme omille, kalamme omilla, kalamme omien kanssa, kalamme omien tähden; 29): kalanne omat, kalanne omia, kalanne omille, kalanne omilla, kalanne omien kanssa, kalanne omien tähden; 30): (heidän) kalansa omat, kalansa omia, kalansa omille, kalansa omilla, kalansa omien kanssa, kalansa omien tähden.

XI. 31): kalojeni oma, kalojeni omaa, kalojeni omalle, kalojeni omalla, kalojeni omien kanssa, kalojeni omien tähden; 32): kalojesi oma, kalojesi omaa, kalojesi omalle, kalojesi omalla, kalojesi oman kanssa, kalojesi oman tähden; 33): (hänen) kalojensa oma, kalojensa omaa, kalojensa omalle, kalojensa omalla, kalojensa oman kanssa, kalojensa oman tähden; 34): kalojemme oma, kalojemme omaa, kalojemme omalle, kalojemme omalla, kalojemme oman kanssa, kalojemme oman tähden; 35): kalojenne oma, kalojenne omaa, kalojenne omalle, kalojenne omalla, kalojenne oman kanssa, kalojenne oman tähden; 36): (heidän) kalojensa oma, kalojensa omaa, kalojensa omalle, kalojensa omalla, kalojensa oman kanssa, kalojensa oman tähden.

XII. 37): kalojeni omat, kalojeni omia, kalojen omille, kalojeni omilla, kalojeni omien kanssa, kalojeni omien tähden; 38): kalojesi omat, kalojesi omia, kalojesi omille, kalojesi omilla, kalojesi omien kanssa, kalojesi omien tähden; 39): (hänen) kalojensa omat, kalojensa omia, kalojensa omille, kalojensa omilla, kalojensa omien kanssa, kalojensa omien tähden; 40): kalojemme omat, kalojemme omia, kalojemme omille, kalojemme omalla, kalojemme omien kanssa, kalojemme omien tähden; 41): kalojenne omat, kalojenne omia, kalojenne omille, kalojenne omilla, kalojenne omien kanssa, kalojenne omien tähden; 42): (heidän) kalojensa omat, kalojensa omia, kalojensa omille, kalojensa omilla, kalojensa omien kanssa, kalojensa omien tähden.

XIII. O maisuusvartalo + -k- monikko; vain henkilöä merkitsevistä substantiiveista (tunnus: -ék-); sanasta *pap*, *pappi*¹.

43) pap-ék: → papéka-t papék-nak papéko-n papék-kal papék-ért

XIV. O maisuusvartalo omaisuusvartalosta n:o XIII; yksi omistettu (tunnus: -ék-é).

44) pap-ék-é: → papéké-t papéké-nak papéké-n papéké-val papéké-ért

XV. O maisuusvartalo omaisuusvartalosta n:o XIII; useampia omistettuja (tunnus: -ék-é-i).

45) pap-ék-é-i: → papékéi-t papékéi-nak papékéi-n papékéi-val papékéi-ért

XVI. O maisuusvartalo possessiivivartaloista n:o III + -ék-tunnus (n:o XIII; tunnukset: -m-ék, -d-ék, -já-ék; -nk-ék, -tok-ék, -juk-ék), sanasta *apa* 'isä'.

46) apá-m-ék: → apáméka-t apámék-nak apáméko-n apámék-kal apámék-ért
 47) apá-d-ék: → apádéka-t apádék-nak apádéko-n apádék-kal apádék-ért
 48) ap-já-ék: → apjáéka-t apjáék-nak apjáéko-n apjáék-kal apjáék-ért
 49) apá-nk-ék: → apánkéka-t apánkék-nak apánkéko-n apánkék-kal apánkék-ért
 50) apá-tok-ék: → apátokéka-t apátokék-nak apátokéko-n apátokék-kal apátokék-ért
 51) ap-juk-ék: → apjukéka-t apjukék-nak apjukéko-n apjukék-kal apjukék-ért

XIII. 43): pappi ja hänen perheensä (so. omaisensa), pappia ja hänen perhettään, papille ja hänen perheelleen, papilla ja hänen perheellään, papin ja hänen perheensä kanssa, papin ja hänen perheensä tähden.

XIV. 44): papin ja hänen perheensä (so. omaisensa) oma, papin ja hänen perheensä omaa, papin ja hänen perheensä omalle, papin ja hänen perheensä omalla, papin ja hänen perheensä oman kanssa, papin ja hänen perheensä oman tähden.

XV. 45): papin ja hänen perheensä (so. omaisensa) omat, papin ja hänen perheensä omia, papin ja hänen perheensä omille, papin ja hänen perheensä omilla, papin ja hänen perheensä omien kanssa, papin ja hänen perheensä omien tähden.

XVI. 46): isäni ja hänen perheensä (so. omaisensa), isääni ja hänen perhettään, isälleni ja hänen perheelleen, isälläni ja hänen perheellään, isäni ja hänen perheensä kanssa, isäni ja hänen perheensä tähden; 47): isäsi ja hänen perheensä (so. omaisensa), isääsi ja hänen perhettään, isällesi ja hänen perheelleen, isälläsi ja hänen perheellään, isäsi ja hänen perheensä kanssa, isäsi ja hänen perheensä tähden; 48): (hänen) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisensa), isäänsä ja hänen perhettään, isällensä ja hänen perheelleen, isällänsä ja hänen perheellään, isänsä ja hänen perheensä kanssa, isänsä ja hänen perheensä tähden; 49): isämme ja hänen perheensä (so. omaisensa), isäämme ja hänen perhettään, isällemme ja hänen perheelleen, isällämme ja hänen perheellään, isämme ja hänen perheensä kanssa, isämme ja hänen perheensä omalla; 50): isänne ja hänen perheensä (so. omaisensa), isäänne ja hänen perhettään, isällenne ja hänen perheelleen, isällänne ja hänen perheellään, isänne ja hänen perheensä kanssa, isänne ja hänen perheensä tähden; 51): (heidän) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisensa), isäänsä ja hänen perhettään, isällensä ja hänen perheelleen, isällänsä ja hänen perheellään, isänsä ja hänen perheensä kanssa, isänsä ja hänen perheensä tähden.

XVII. Omaisuuksivartaloit vartaloista n:o XVI; yksi omistettu
(tunnukset: *-m-ék-é, -d-ék-é, -já-ék-é, -nk-ék-é, -tok-ék-é, -juk-ék-é*).

52) apá-m-ék-é: →	apáméké-t	apáméké-nak	apáméké-n	apáméké-val	apáméké-ért
53) apá-d-ék-é: →	apádéké-t	apádéké-nak	apádéké-n	apádéké-val	apádéké-ért
54) ap-já-ék-é: →	apjáéké-t	apjáéké-nak	apjáéké-n	apjáéké-val	apjáéké-ért
55) apá-nk-ék-é: →	apánkéké-t	apánkéké-nak	apánkéké-n	apánkéké-val	apánkéké-ért
56) apá-tok-ék-é: →	apátokéké-t	apátokéké-nak	apátokéké-n	apátokéké-val	apátokéké-ért
57) ap-juk-ék-é: →	apjukéké-t	apjukéké-nak	apjukéké-n	apjukéké-val	apjukéké-ért

XVIII. Omaisuuksivartaloit vartaloista n:o XVI; useampia
omistettuja (tunnukset: *-m-ék-é-i, -d-ék-é-i, -já-ék-é-i, -nk-ék-é-i, -tok-ék-é-i, -juk-ék-é-i*).

58) apá-m-ék-é-i: →	apámékéi-t	apámékéi-nak	apámékéi-n	apámékéi-val	apámékéi-ért
59) apá-d-ék-é-i: →	apádékéi-t	apádékéi-nak	apádékéi-n	apádékéi-val	apádékéi-ért
60) ap-já-ék-é-i: →	apjáékéi-t	apjáékéi-nak	apjáékéi-n	apjáékéi-val	apjáékéi-ért
61) apá-nk-ék-é-i: →	apánkékéi-t	apánkékéi-nak	apánkékéi-n	apánkékéi-val	apánkékéi-ért
62) apá-tok-ék-é-i: →	apátokékéi-t	apátokékéi-nak	apátokékéi-n	apátokékéi-val	apátokékéi-ért
63) ap-juk-ék-é-i: →	apjukékéi-t	apjukékéi-nak	apjukékéi-n	apjukékéi-val	apjukékéi-ért

XVII. 52): isäni ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isäni ja hänen perheensä omaa, isäni ja hänen perheensä omalle, isäni ja hänen perheensä omalla, isäni ja hänen perheensä oman kanssa, isäni ja hänen perheensä oman tähden; 53): isäsi ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isäsi ja hänen perheensä omaa, isäsi ja hänen perheensä omalle, isäsi ja hänen perheensä omalla, isäsi ja hänen perheensä oman kanssa, isäsi ja hänen perheensä oman tähden; 54): (hänen) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isänsä ja hänen perheensä omaa, isänsä ja hänen perheensä omalle, isänsä ja hänen perheensä omalla, isänsä ja hänen perheensä oman kanssa, isänsä ja hänen perheensä oman tähden; 55): isämme ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isämme ja hänen perheensä omaa, isämme ja hänen perheensä omalle, isämme ja hänen perheensä omalla, isämme ja hänen perheensä oman kanssa, isämme ja hänen perheensä oman tähden; 56): isänne ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isänne ja hänen perheensä omaa, isänne ja hänen perheensä omalle, isänne ja hänen perheensä omalla, isänne ja hänen perheensä oman kanssa, isänne ja hänen perheensä oman tähden; 57): (heidän) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisiensa) oma, isänsä ja hänen perheensä omaa, isänsä ja hänen perheensä omalle, isänsä ja hänen perheensä omalla, isänsä ja hänen perheensä oman kanssa, isänsä ja hänen perheensä oman tähden.

XVIII. 58): isäni ja hänen perheensä (so. omaisiensa) omat, isäni ja hänen perheensä omia, isäni ja hänen perheensä omille, isäni ja hänen perheensä omilla, isäni ja hänen perheensä omien kanssa, isäni ja hänen perheensä omien tähden; 59): isäsi ja hänen perheensä (so. omaisiensa) omat, isäsi ja hänen perheensä omia, isäsi ja hänen perheensä omille, isäsi ja hänen perheensä omilla, isäsi ja hänen perheensä omien kanssa, isäsi ja hänen perheensä omien tähden; 60): (hänen) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisiensa) omat, isänsä ja hänen perheensä omia, isänsä ja hänen perheensä omille, isänsä ja hänen perheensä omilla, isänsä ja hänen perheensä omien kanssa, isänsä ja hänen perheensä omien tähden; 61): isämme ja hänen perheensä omat, isämme ja hänen perheensä omia, isämme ja hänen perheensä omille, isämme ja hänen perheensä omilla, isämme ja hänen perheensä omien kanssa, isämme ja hänen perheensä omien tähden; 62): isänne ja hänen perheensä (so. omaisiensa) omat, isänne ja hänen perheensä omia, isänne ja hänen perheensä omille, isänne ja hänen perheensä omilla, isänne ja hänen perheensä omien kanssa, isänne ja hänen perheensä omien tähden; 63): (heidän) isänsä ja hänen perheensä (so. omaisiensa) omat, isänsä ja hänen perheensä omia, isänsä ja hänen perheensä omille, isänsä ja hänen perheensä omilla, isänsä ja hänen perheensä omien kanssa, isänsä ja hänen perheensä omien tähden.

Tällainen siis olisi unkarin nominintaivutuksen »paradigmasysteemi», jos kieli tarvitsisi jokaista yksityistä taivutusmuotoa ja myös käyttäisi sitä. Tämä systeemi on nimittäin luonnostaan hyvin virtuaalinen. Tämä järjestelmä tähän asti sisältää, kuten olemme nähneet, 18 käsitepiirissä 63 taivutusvartaloa, joilla on yhteensä 1199 mahdollista muotovariaatiota. Taivutusvartalo n:o 1 käsittää Szinnyein päätejärjestelmän mukaan 20–21 muotovariaatiota sen mukaan, voidaanko temporaalin päätettä *-kor* käyttää kulloinkin kyseessä olevan sanan yhteydessä. Distributiivi ja komitatiivi voivat esiintyä vain vartalo n:o 1:n yhteydessä, minkä vuoksi vartaloista 2–63 voidaan muodostaa kustakin vain 18–19 muotovariaatiota. Toisaalta on rajansa taivutusvartaloiden käytöilläkin ja se riippuu käytännölliseltä kannalta katsoen sanojen luonteesta ja merkityksestä. Muodollisesti voidaan taivutusvartalot n:ot 1–42 yleensä muodostaa useimmista sanoista (800 t. 758 muotoa), mutta n:ot 43–63 vain henkilöä merkitsevistä sanoista. Omaisuusvartalot esiintyvät ainoastaan puhetilanteessa agglutinatiivisten muotorakentumain yhteydessä ja ne viittaavat kahden tai useamman henkilön keskustelussa jo aikaisemmin mainittuun tai kysytyyn esineeseen tai henkilöön; niihin liittyy sitten lauseyhteyden vaatima pääte. Omistettujen useutta ilmaisevien *i*-listen omaisuusvartalon muotojen käyttö on suppeampaa. Siitä kysymyksestä, mitkä muodot elävässä kielessä ovat tavallisempia tai mistä sanoista mitäkin taivutusvartaloa käytetään useimmin ja mitkä päätteet siinä enimmäkseen esiintyvät, ei tietääkseni käytettävissämme ole erikoistutkimuksia. Simonyi ja Szinnyei antavat esimerkkejä seuraavien taivutusvartaloiden jostakin taivutusmuodosta: *övé, övéi, ácséi, apáméi, kiéi, magáéival, nemzetéi, emberekéi, istenéi, lelkejéi, atyjáéi, császáréit, császárokéinak, császáréjéit, császárokéijának, császáréé, tótokéihoz* (TMNy ss. 536–538), *királyé, királyéi, uraimék, szüleléért, atyjámé, atyjáménak* (TMNy 581); *emberé, állaté, asztalé, szekrényét, asztalé, Árpádéi, Árpádék* (Simonyi Magy. Nyt. 1891: 37); *Árpádéi, Károlyéi, szomszédéi* (ibid s. 35); — *papé, másé, magyaroké, szomszédomé, királyéi, országéi, barátoméi* (Szinnyei, Rendsz. magy. nyt. 1892: 32); *királyéi, máséi, gyermekéi, atyjéi, királyoké, királyokéi, menyemé, menyeméi, hugaidé, hugaidéi* (Ung. Sprachl. Unk. kielioppi §§ 32, 33).¹ Révai mainitsee

¹ Simonyin (TMNy 536–538) ja Melichin (MNy 14 1918 230–232) mukaan seläiset useampia omistettuja ilmaisevat muodot kuin *haléi, halakéi* jne. (VI, VIII, X, XII, XV, XVIII) ovat yleiskielessä syntyneet pronominiin *magaméi, magadéi, kiéi, övéi* jne. vaikutuksesta analogista tietä ja ovat levinneet substantiivitaivutukseen 1660 luvulta alkaen. Varhaisemmissa kielimuistomerkeissä näitä muotoja ei esiinny eivätkä ne ole tunnettuja suurimmassa osassa unkarin murteita. Huvin vuoksi olen tarkannut näitä monikko-muotoja ja *-é, -ék*-muotojen agglutinaatiota muutamien unkarilaisten kielessä. Olen kysellyt niitä seuraavilta henkilöiltä: A) L. A., lakitieteentoh-
tori, 36 v. (Vas megye); B) L. T., luonnontieteentoh-
tori, 48 v. (Bihar megye); C) M. P.,
laboratorion apulainen, keskikoulu, 26 v. (Szolnok megye); D) E. Sz., tehdastyöläisen
rouva, kansakoulu, 23 v. (Zala megye); E) E. N., maanviljelystyöläisen rouva, kansa-
koulu, 39 v. (Szolnok megye). A) ja B) tunsivat kaikki paradigmavartalot hyvin;
i-monikot itsenäisenä sanoina muutamissa tapauksissa vaikuttivat heistä kuitenkin
hiukan oudoilta, mutta puheessa he käyttivät kaikkia monikko-muotoja ja pitivät
niitä tällöin luonnollisina; C) kuitenkin epäili muutamien monikkojen esiintymistä
puheessakin D) ja E) taas oudoksuivat *i*-monikkoja itsenäisinä sanoina, mutta

(I: 516—520) sellaisina vielä: *uréjé, urakéjé, urakék, urakéké, uraimék, uraiméké, urainkéké* jne. Tyyppi-sarjat *uraimék, uraldék* jne., *uraiméké, uraidéké* jne., *uraimékéi, uraidékéi* jne. ovat todella mahdollisia nykykielessäkin. Jos myös ne otetaan huomioon järjestelmässä, mahdollisten taivutusvartalojen lukumäärä nousee 63:stä 81:een (XIX—XXI) ja mahdollisten muotovariaatioiden lukumäärä on siinä tapauksessa 1541.

Osa mahdollisista taivutusmuodoista tuntuu oudostuttavilta osaksi päätteiden ja tunnusten kasaantumisen, osaksi taas puhetilanteen harvinaisuuden takia. Niitä kieli käyttää harvemmin tai ehkä ei koskaan: niitä ei tarvita. Unkarin kielen paradigmasysteemin yhteydessä voidaan siis viitata toisaalta systeemipakkoon (Systemzwang), tuohon mielenkiintoiseen ilmiöön, jota hyvin suuri osa taivutusmuodoista saa kiittää olemassaolostaan, toisaalta systeemipakon johdosta syntyneeseen suunnattomaan muotojen paljouteen. Kieli ei yksinkertaisesti kykene käyttämään hyväkseen kaikkia käytettävissä olevia muotoja. Unkarin kielessä ei nominintaivutuksen yhteydessäkään voida puhua todellisen kielenkäytön kannalta täydellisestä järjestelmästä l. varmasta ns. »paradigmasysteemistä».

VI. Myös verbintaivutuksessa ovat vartalonvaihtelut tärkeät. Tässä on selitettävä, mikä vartalomuoto esiintyy eri verbimuotojen tunnusten edessä. Tätä kysymystä käsittelee Szinnyi verbimuotojen yhteydessä (§§ 71—95, 99—106). Tämä on käytännöllisempi käsittelytapa kuin Gomboczin, joka lähtee vartalomuodoista. Mutta toisaalta on valitettavaa, että Szinnyein kieliopista puuttuu verbivartaloiden systemaattinen käsittely. Tosin hän esittää nominivartaloiden yhteydessä esimerkkejä verbivartaloista, mutta ei esitä tälle kysymykselle verbipiissa erikoista lukua. Gombocz luettelee verbivartalot vartalonvaihteluiden näkökannalta seuraavaan tapaan ryhmiteltyinä: 1. *adok ~ ad -tyyppi (ad ~ ad, kel ~ kél, szed ~ széd jne.)*, 2. *érdemel ~ érdemli-, őriz ~ őrzi -tyyppi*, 3. *v-vartalaiset verbit (jő ~ jövök, tesz ~ tevő, alszom ~ alvó ~ aludnék)*.¹

Unkarin nominintaivutuksesta on aktiivista kielenoppimista varten tunnettava avainmuotoina nominatiivin lisäksi akkusatiivi, monikon

puheessaan he kuitenkin käyttivät niitä eräistä sanoista. *-ék*-muodot (XIII jne.) A) — E) tunsivat selviksi monikoiksi. Muutamia esimerkkilauseita: V: Az istálló tetejének nem lett semmi baja, de a házéból (= a ház tetejéből) elvitt a szél egy darabot (D); VI: A lóversenyen a papéira (= a pap lovaira) mindenki szívesen tett (B); VII: A gyerekekből (= a gyerekek részből) nem kapsz semmit (B); VIII: A tanulók könyveit ide tegye, a tanórokeit l. tanároket (= a tanárok könyveit) pedig vigye a könyvtárba (A), Ezek a libák a mieink, azok ott a Szabóéké l. Szabóékéi (= Szabóék libái) (D), A fiúkéival (= a fiúk cipőivel) nem tudunk mit csinálni (C); IX: A lányoméért (= a lányom ruhájáért) sokat kellett fizetnünk (E); X) A napaméiból (= a napam kacsáiból) talán sohasem látunk pénzt (B); XI: Az apjáéiból (= az apja malacáiból) is hozott magával néhányat (C), A gyermekeimétől (= a gyermekeim vizsgájától) nem sokat várok (B); XIII: A papékhoz (= a paphoz és családjához) ment (E); XIV: Ez a bor a papékéből (= a papék borából) való (C); XV: A teheneket a Kovácskéival (= a Kovácsék teheneivel) együtt hajtom ki (C); XVI: apámék (= apám, anyám, a gyerekek, a cselédek, az egész ház és házatája) (A); XVII: Az apámékén (= az apámék kocsiján) jöttünk (C); XVIII: Az anyámék disznai nem akarnak enni, de a bátyámékéinak (= a bátyámék disznainak) nincs semmi bajuk (D).

¹ Magyar történelmi nyelvtan III. Alaktan: 94—145. Budapest 1925 (hektogr.)

nominatiivi tai possessiivitaivutuksen yks. 1. persoonassa sekä possessiivitaivutuksen yks. 3. persoonassa, esim. *hal* 'kala': *hala-t, hala-k, hal-a; kert* 'puutarha': *kerte-t, kerte-k, kert-je; pénz* 'raha': *pénc-t, péncze-k, péncz-e, ló* 'hevonen': *lova-t, lova-k, lov-a* jne. Muut muodot voidaan johtaa näistä. Verbintaivutuksesta on tunnettava hakumuotona käytetyn ind. pres. yks. 3. persoonan muodon lisäksi pres. yks. 1., ind. perf. yks. 1. ja 3. persoonassa sekä imperat. pres. yks. 3. persoonassa, esim. *fut* 'juosta': *futok, futottam, futott, fusson; ad, ad* 'antaa': *adok, adtam, adott, adjon; ló* 'ampua': *lövök, löttem, lött, löjjon; őriz* 'vartioida': *örzök, őriztem, őrözt, őrizzen* jne.¹ Imperatiivin presensissä tapahtuvat yhteensulautumiset ovat melko monimutkaisia, joten niiden selvittäminen on hyvin tärkeää. Näiden avainmuotojen mnemoteknilliseksi esittämiseksi on jo pitkien aikojen kuluessa, tarkemmin sanoen Révaista alkaen, tehty monenlaisia yrityksiä.² Etenkin akkusatiivin ja possessiivitaivutuksen 3. persoonan skematisointi on aiheuttanut kieliopintekijöille paljon päänvaivaa. Johto-opin käsittelyssä on oikeastaan jokaisen johtimen kohdalla lueteltava, mihin nominin tai verbin kunkin vartalotyypin vartalomuotoon kyseinen johdin liittyy. Tämä käsittelytapa puuttuu Szinnyeiltä ja yleensä se puuttuu toisistakin unkarin kieliopeista. Vrt. kuitenkin tässä yhteydessä Gomboczin ja Simonyin esittelyjä.³

*

Kuten yllä esitetystä käy ilmi, on Szinnyeillä suomen- ja saksankielisissä kieliopeissaan tuonut unkarin deskriptiiviseen kielioppiin paljon uusia ja pysyväarvoisia ryhmittelyperusteita. Suurimman osan näistä näkökohdista hän johti kielen historiallisesta tai luonnollisesta rakenteesta, ja kirjoittaessaan kielioppiaan hän otti huomioon myös vertailevan kielitieteen tarjoamat arvokkaat kokemukset. Toisaalta on todettava, että hänen kieliopeissaan on muutamia sellaisiakin, suomalaisesta kieliopillisesta kirjallisuudesta lainattuja piirteitä, jotka eivät vastaa unkarin kielen rakennetta ja luonnetta. Szinnyeiden kielioppien sisältämä aineisto on, kuten aikaisemmissa arvosteluissakin on todettu, yleensä hyvin pätevää ja luotettavaa, joissakin kielioopin osissa se vain on esitetty liian kaavamaisesti.

JENŐ FAZEKAS

¹ Vrt. edeltä s. 156, alaviite 1.

² Vrt. Z. Gombocz, *Leirő nyelvtan, történeti nyelvtan*. MNy 23 (1927): 1–6.

³ Z. Gombocz, *Magyar történeti nyelvtan III*. Alaktan: 154–214. Budapest 1925. — Zs. Simonyi, *TMNy* 372–586.